

Osvrti i kritike

Ivan Mirnik i Niko Kapetanić, *Nalazi starog novca sa Sokolgrada*. Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 2019. 138 str.

Iz pera Ivana Mirnika i Nika Kapetanića, a u nakladi Društva prijatelja dubrovačke starine proizišlo je novo djelo koje obrađuje numizmatičku građu iz utvrde Sokol, odnosno Sokolgrada, značajnog spomenika kulture i arheološkog nalazišta iznad Konavoskog polja. Novac potječe s arheoloških istraživanja provedenih u sklopu sanacije i konzervacije utvrde i predstavlja značajan izvor za proučavanje povijesti toga dijela Hrvatske, a i šire.

Na početku knjige, nakon uobičajenih zahvala upućenih svima koji su na bilo koji način pridonijeli uspješnosti posla, slijedi uvod u kojemu nas autori upoznaju sa značajem Sokolgrada, njegovom poviješću i arheologijom. Riječ je o iznimnom strateškom uporištu koje je od prapovijesti kontroliralo putove prema unutrašnjosti. Širi prostor Sokolgrada odlikuju izuzetno povoljni prirodni uvjeti, bogati izvori pitke vode, plodna zemlja, prikladna kako za zemljoradnju tako i za ispašu stoke što je, uz blizinu mora, od davnina činilo taj položaj privlačnim za boravak ljudi. To potvrđuju i arheološki nalazi kremenih alatki i koštanih amuleta koji potječu još iz mlađeg kamenog doba. U ranom brončanom dobu Sokolgrad se prvi put utvrđuje, a u željezno doba, kada pisani povijesni izvori spominju Plereje kao stanovnike Konavala, postaje jedno od središnjih naselja šireg područja i doživljava svoj vrhunac. Nakon rimskog osvajanja i relativno mirnog razdoblja kada Sokolgrad postaje nijemi promatrač epidaurskog agera, u kasnoj antici i prvim stoljećima bizantske vlasti, intenzivira se život na ovome mjestu. U srednjem vijeku Sokolgrad često mijenja vlasnike, a osobito na važnosti dobija kao utvrda u čuvanju novostečenih dubrovačkih posjeda. Trgovački značaj Sokolgrada potvrđuju i numizmatički nalazi koji se analiziraju u sljedećem poglavlju. Najviše je novca novoga vijeka, zatim grčkog, rimskog i srednjovjekovnog novca, mali broj bizantskog novca te novca s Istoka i onog neodredivog. Od grčkog novca, pored pojedinih primjeraka tetrobola Apolonije, Dirahija i Histieje, veliki je broj kovova ilirskog kralja Baleja. Njemu autori, razumljivo, pridaju najveću pažnju. Balejev novac je na izgled skroman i tipološki ograničen, međutim, kovan je u velikim količinama i kao povijesni izvor od posebne je važnosti. Balej, odnosno kralj Balej je povijesni lik koji već više stoljeća privlači pažnju domaćih i stranih povjesničara i numizmatičara jer su upravo novi jedini izvor o njemu. Uz temeljiti pregled povijesti proučavanja, popisivanja, opisivanja i objavljivanja Balejevog novca autori donose i podatke o njegovim brojnim nalazištima na istočnoj jadranskoj obali i u Italiji kao i podatke o smještaju toga novca u svjetskim

muzejima i zbirkama. Govoreći o povijesti proučavanja Balejevog novca autori navode da su se još u 18. stoljeću njime bavili talijanski sakupljač starina Antonio Francesco Gori (1691-1757), svećenik Giovanni Batista Passeri (1694-1780), zatim numizmatičar Domenico Sestini (1750-1832) i nešto kasnije Celestino Cavedoni (1795-1865). Veliku pažnju posvećivali su mu i bečki stručnjaci od Erasmusa Frölichha (1700-1758), preko upravitelja Bečkog numizmatičkog kabineta Josepha Hilarius Eckhela (1737-1798), Franza Neumanna (1744-1816), Friedricha von Kennera (1834-1922), do Juliusa von Schlossera (1866-1928). Od Britanaca ističu se Sir Arthur Evans (1851-1941), koji se posebno bavio kronologijom Balejevog novca i kovnicama, te numizmatičar John Maunsell Frampton May u čijem je neobjavljenom djelu, sačuvanom nasreću u rukopisu, posvećeno dosta prostora kralju Baleju. Prvi koji je na hrvatskim prostorima opisao Balejev novac i pokušao ga staviti u povijesni i zemljopisni kontekst bio je Hvaranin Petar Nižetić (Pietro Niseteo, 1774-1866), a nakon njega don Šime Ljubić (1822-1896). Od ostalih hrvatskih stručnjaka Balejem se najviše bavio Josip Brunšmid (1858-1929), potom Duje Rendić Miočević (1916-1993) i Ivan Marović (1920-2014). Posebno treba istaknuti Josipa Brunšmida koji je u svojoj poznatoj i još uvijek aktualnoj doktorskoj disertaciji o natpisima i novcu grčkih gradova u Dalmaciji dosta pažnje posvetio Balejevom novcu analizirajući sve njemu dostupne primjerke. On razlikuje takozvani risanski i faroski tip s tim da ne smatra da je sam grad Faros pripadao Balejevom kraljevstvu, nego da je samo kovao njegove novce bez kraljevske titule. Po njegovom mišljenju, Balej je bio pripadnik ilirske kraljevske kuće koji je došao na vlast u slobodnom dijelu dalmatinske Ilirije nakon Gencijevog poraza otprilike između 167. i 135. godine prije Krista. Duje Rendić Miočević osobito je bio zaokupljen pitanjem datacije i povijesnog konteksta kralja Baleja. I on je poput Brunšmida smatrao da je Balej vladao nakon pada Gencijeve države, no kasnije je to mišljenje korigirao i predložio promjenu datacije Balejevog novca između 195. i 175. godine prije Krista. Temeljito analizirajući Balejevu problematiku u ovome poglavlju autori donose i brojne podatke o objavama i spominjanju Balejevog novca u stranim publikacijama i katalozima. Spomenimo ovdje samo *Leksikon antičke numizmatike* poznatog slovenskog numizmatičara Petera Kosa objavljen i na hrvatskom jeziku. U novije vrijeme mnogi su hrvatski autori pisali o Baleju i objavljivali nalaze njegovog novca. Osobito je značajno istaknuti jednog od autora ove knjige Ivana Mirnika, te Zdenku Dukat i Zdravka Marića koji je istraživao prijestolnicu Daorsa, gradinu u Ošanićima kod Stoca. Tu su zatim Maja Bonačić Mandinić, Hermine Gorické Lukić, Mato Ilkić, Luciana Šešelj, Jasna Jeličić Radonić, Tomislav Šeparović, Marina Ugarković, Eduard Visković, Pero Kožul, Ivica Ćurković, Martina Dubolnić Glavan, Vedrana Glavaš i Ivo Dragičević.

U daljnjem tekstu ovog poglavlja, govoreći o nalazima Balejevog novca, autori donose pregled nalazišta na istočnoj jadranskoj obali i njezinu zaleđu, a dotiču se i talijanskih nalaza. Osobito su brojni kako pojedinačni tako i skupni nalazi iz sjeverne i srednje Dalmacije te iz Risna u Boki Kotorskoj, gdje se očito nalazila Balejeva prijestolnica i kovnica novca. U nalazišta s najbrojnijim nalazima Balejevog novca na istočnoj strani Jadrana pored Risna, Starog Grada na Hvaru i Ošanića kod Stoca, zahvaljujući recentnim arheološkim istraživanjima svrstao se i Sokolgrad. Što se talijanskih nalaza tiče, tu su veliki doprinos dali numizmatičari Giovanni Gorini i Paolo Visona. Za numizmatičku topografiju osobito je značajan popis nalaza od sjevera do juga Italije koji donosi Paolo Visona, a koji kasnije preuzima poljska numizmatičarka Renata Ciolek. Ona je u zadnje vrijeme najviše pisala o problematici Balejevog novca potaknuta nalazom ostave u Risnu koja je sadržavala 4.656 primjeraka. Taj nalaz bacio je novo svjetlo na kronološko pitanje povezano s kraljem Balejem čija se vladavina sad vjerojatno može spustiti u 3. stoljeće prije Krista. Pored sažimanja svih dosadašnjih istraživanja i spoznaja o kralju Baleju, Ciolek je prema svojim saznanjima donijela i popis svih poznatih primjeraka Balejevog novca s pojedinih nalazišta, te iz muzejskih zbirki, njih ukupno 6.370. Tom se popisu sad pridodaje i značajan broj Balejevih kovova sa Sokolgrada temeljito dokumentiranih i katalogiziranih u ovoj knjizi.

Nakon detaljnog prikaza problematike povezane s kraljem Balejem, u daljnjem tekstu poglavlja autori se kratko osvrću i na ostale novce sa Sokolgrada, koji su obrađeni i u katalogu koji čini veći dio knjige. Rimski novac spada u nalaze koji ne izlaze iz uobičajenih okvira. Samo jedan srebrni denar, patvorina, vjerojatno pripada republikanskom razdoblju, a ostalo su primjerci carskog novca. Ako njima pribrojimo dva primjerka koja spadaju u rimske provincijalne kovove, carski novac možemo pratiti u rasponu od cara Augusta do 5. stoljeća. Novci 4. stoljeća su najbrojniji. Među njima najčešći oni Konstantina I. i njegovih sinova. Neodređivi rimski brončani novac uglavnom spada u razdoblje kasne antike. Bizantskog novca je tek 6 komada. Dva su u vrijednosti 10 numa cara Justinijana, jedan je anonimni folis iz 11. stoljeća. Dva primjerka pripadaju Aleksiju I. Komnenu, dok je najmlađi primjerak iz samog kraja 13. i početka 14. stoljeća cara Andronika II. Paleologa.

Kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog novca je najviše. Među njima najbrojniji je novac Dubrovačke Republike i to denari, dinarići, te osobito folari ili mince koji potječu iz razdoblja kada je utvrda Sokol igrala važnu ulogu u učvršćenju suvereniteta Dubrovačke Republike nad prostorom Konavala stečenog u prvoj polovici 15. stoljeća. Nije zanemariv broj ni venecijanskog novca od 14. do

17. stoljeća, što ne čudi s obzirom na utjecaj koji je država svetog Marka imala na Jadranu. To su uglavnom bagatini, uz dva soldina, te po jedan sesino i soldo. S obzirom na geografski položaj Sokolgrada bilo je i za očekivati nalaze novca iz prostora jugoistočne Europe pa tako tu susrećemo kovove gradova Kotora i Skadra te Srbije. Snažnu trgovačku aktivnost Dubrovačke Republike u drugoj polovici 15. i u 16. stoljeću odražavaju i nalazi novca iskovanog u Napulju. Riječ je o 6 primjeraka *nominale cavallo* Ferdinanda I. (1458-1494) i Ferdinanda II. (1504-1516). Prikaz dotoka novca na Sokolgrad zaključuje se osmanskim novcem među kojima su najbrojnije pare Mustafe III. iskovane u Egiptu u drugoj polovici 18. stoljeća. Brončani primjerak sultana Muhameda I. (1413-1421) svjedoči o trgovačkim doticajima s Osmanlijama i prije njihovog osvajanja Bosne.

Nakon analize nalaza slijedi katalog novca izrađen uz pomoć programa NUMIZ Narodnoga muzeja Ljubljana. Novci su u katalogu poredani kronološki i temeljito obrađeni po svim pravilima numizmatičke struke. Svaka kataloška jedinica sastoji se od dva dijela. U prvom dijelu su podaci o pripadnost novca, nominali, dataciji, kovnici i standardnoj literaturi. Oznaka kovnice na kasnoantičkom novcu sa specijalnim znakovima, ukoliko je vidljiva, donosi se na kraju. Drugi dio kataloške jedinice sadrži kataloški broj, podatke o veličini, težini, položaju kalupa i stanju očuvanosti te opis aversa i reversa. Katalog prate vrlo kvalitetne fotografije koje je izradio Di Giusto Gamulin. Radi lakšeg snalaženja, na kraju knjige je pridodan indeks te iscrpan popis literature. Značajno je da je knjiga prevedena na engleski jezik što je čini dostupnom širokom krugu čitatelja i izvan Hrvatske. Autor prijevoda je jedan od autora, vrsni numizmatičar dr. sc. Ivan Mirnik. Vrijednost djela povećavaju i recenzenti, poznati stručnjaci - dr. sc. Hermine Gorické Lukić i dr. sc. Mato Ilkić, te prof. dr. sc. Jasna Jeličić Radonić. Knjiga Nalazi starog novca sa Sokolgrada još jedno je značajno izdanje Društva prijatelja dubrovačke starine. Njezina najveća vrijednost leži u objavi spomeničke građe, u ovom slučaju prvorazrednog numizmatičkog materijala, čime se promovira kulturna baština dubrovačkog područja, upotpunjava poznavanje topografije nalaza starog novca na istočnoj jadranskoj obali, a sam Sokolgrad ističe kao izuzetno važno arheološko nalazište koje svojim značajem nadilazi lokalne okvire. I po numizmatičkim nalazima tvrđava Sokol izuzetan je spomenik kulture iz kojeg se iščitava povijest južne Hrvatske, posebno Konavala.

Tomislav Šeparović,
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split

Esad Kurtović, *Arhivska građa za historiju srednjovjekovne Bosne: ispisi iz knjiga kancelarije Državnog arhiva u Dubrovniku 1341-1526*, sv. 1-3. Sarajevo: Institut za historiju i Historijski arhiv, 2019, XVIII+1765 str.

Esad Kurtović, redoviti profesor opće i nacionalne povijesti Bosne i Hercegovine u srednjem vijeku na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, nastavlja priređivati izdanja izabranih dokumenata iz Državnog arhiva u Dubrovniku vezanih uz društvene i gospodarske odnose stanovnika Bosne i Hercegovine i Dubrovnika u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Nakon što je Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 2017. godine objavila srodnu zbirku s više od četiri i pol tisuće ispisa dokumenata iz arhivske serije *Debita Notariae* nastalih od prve polovice 14. do prve polovice 16. stoljeća, autor je ovom prilikom ponudio javnosti još opsežniji materijal u istom vremenskom okviru, preuzet iz serije *Diversa Cancellariae*.

Na više od 1.700 stranica teksta transkribirano je ukupno 4.705 dokumenata. Razvrstani su po kronološkom slijedu, i to od vremena kad se srednjovjekovna bosanska država jače afirmira tijekom vladavine bana Stjepana II. Kotromanića i ubrzano uspinje do kraljevstva Tvrtka I, pa do trenutka kad Osmanlije poslije pobjede u Mohačkoj bitci postaju dominantna sila na Balkanskom poluotoku i ostvaruju trajan utjecaj u srednjoj Europi, što je presudno utjecalo i na bosanskohercegovačko-dubrovačke veze. Međutim, cilj ovog izdanja nije bio uvid u onodobni politički život. Priređivač je u uvodu upozorio da “vremenski i prostorni obrasci obuhvaćeni ovom serijom ne predstavljaju zasebnu historijsku, tematsku niti metodološku postavku, do interesni milje u kojem se autor duže vremena kretao vođen istraživanjima različitih tema” (str. XI). Dakle, ovo izdanje nastalo je kao popratni rezultat Kurtovićevih interesa za povijest svakodnevnog života u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, koje je ponudio javnosti u nizu dosad objavljenih monografija i znanstvenih radova.

Djelo je objavljeno u sklopu serije izvora za srednjovjekovnu povijest Bosne i Hercegovine, ali može se također promatrati kao prilog srednjovjekovnoj povijesti grada Dubrovnika i njegove dalje okolice s Konavlima, koja je od ranog 15. stoljeća inkorporirana u Republiku. Izabrana građa nudi široke mogućnosti interpretacije stručnjacima iz raznih područja društvenih i humanističkih znanosti, čime se mogu dopuniti i proširiti dosadašnje povijesne spoznaje.

Primjerice, iz ugovora o najmu i obradi poljoprivrednih zemljišta mogu se razmatrati ne samo njihov geografski raspored i ritam sezonskih radova, nego i povremene nerodice i pojave gladi, koje su izravno ugrožavale slobodu

stanovnika zaleđa, nerijetko primoranih da je se odreknu u zamjenu za opskrbu hranom i puko preživljavanje. Pregršt primjera svjedoči o tome kako su pojedinci gubili slobodu zbog siromaštva, poput mladih djevojaka iz Bosne i Hercegovine koje su postajale sluškinje u Dubrovniku i ponekad bježale od svojih gospodara, a ponekad pak završavale sretno i nasljeđivale njihovu imovinu nakon dugih godina vjerne službe. Precizan vremenski okvir obično je pratio ugovore koje su dubrovački majstori obrtnici sklapali sa starijom rodbinom svojih nejakih šegrta iz zaleđa, poslanih u grad podno Srđa da izuče obrte i steknu vrijedno praktično znanje također nakon dugotrajnog odricanja i mukotrpne službe. Katkad je pak prijeteće dužničko ropstvo i neizvršavanje obveza preuzetih ugovorom završavalo privremenim utamničenjem došljaka iz Bosne i Hercegovine u Dubrovniku, pa su ih sunarodnjaci izbavljali vrijednim zalozima, obično u obliku novca ili nakita, kao jamstvom da će sve obveze biti podmirene. Nesumnjivo bi povjesničari umjetnosti i arheolozi našli dovoljno materijala u ovim sporazumima, koji potanko opisuju dragocjene rukotvorine, prstenje, nakit i čak krune kojima se trgovalo ili ih se nudilo u zalog.

Vrijedni su također brojni podaci o uzgoju raznovrsne stoke i o opskrbi mesom, a posebnu pažnju plijene detalji o razvitku pčelarstva i sokolarstva, poput izrade košnica i ptičjih kaveza (dokument br. 850). Izvan tradicionalnih poljoprivrednih proizvoda u promatranom razdoblju od nepuna dva stoljeća osobito je u ovoj arhivskoj seriji bila obrađena trgovina dragocjenim metalima i solju kao ključnim strateškim proizvodom, a na temelju podataka o bližim i udaljenijim trgovištima, sve do doline rijeke Lima, moguće je sada preciznije rekonstruirati cijelu mrežu karavanskih putova.

Osim izuzetno širokog pregleda materijalnih dobara kojima se trgovalo, pri čemu možemo također provjeriti i dopuniti dosad poznate podatke o složenom sustavu mjera i o raznim vrstama novca u optjecaju, nameću se pitanja i o samim trgovcima i društvenim slojevima iz kojih su potjecali. Jasno je da je dubrovačka vlastela vidjela brzu i konkretnu korist u bliskoj suradnji s poslovnim ljudima iz Bosne i Hercegovine, no to je bilo dozvoljeno i pučanima, pa i strancima profesionalno angažiranim u Dubrovniku, liječnicima, učiteljima, činovnicima, svećenicima. Naša historiografska znanost odavno proučava ovu složenu igru razmjene kao sredstva za preživljavanje unatoč svim nedaćama, od nerodica, gladi i raznih pošasti pa do razbojničkih prepada na nemirnim cestama i ratnih prijetnji, a s ovim izdanjem dobiva za to još više važnih elemenata.

Na svoje će već tradicionalno doći i filolozi i lingvisti. S obzirom na to da su dokumenti potekli iz pera pisara podrijetlom s Apeninskog poluotoka,

profesionalno angažiranih u Dubrovniku, njihovo nepoznavanje jezika s ove strane Jadrana i lokalnih idioma iz zaleđa urodilo je lokalizmima u talijanskom i osobito latinskom ruhu, koji mogu obogatiti poznate rječnike srednjovjekovnog latiniteta. Zapazio je to i sam priređivač, naglasivši sljedeću misao: "...različita pisanja za Prijepolje, sa preko petnaestak verzija, ili za Foču, kroz desetak verzija, lako je povezivati i prepoznavati. Slično je i sa drugim poznatim naseljima u Bosni, kao i sa mjestima na dubrovačkom području koja skoro u potpunosti imaju liniju trajanja do današnjih dana. Sa rjeđe ili jednom spomenutim imenima ili naseljima situacija je potpuno otežana do razine postavljanja istraživačke enigme budućim generacijama" ("Uvod", str. XIII). Ponavljanje određenih pravnih formula (*coram juratis iudicibus*, pred zaprisegnutim sucima; *usque ad festum... proximum*, kao rok dokad treba izvršiti neku preuzetu obvezu), tipičnih za ugovore, bez sumnje je olakšalo paleografski rad i odgonetanje zapletenih kratica nastalih u uobičajenom pismu, kancelarijskoj gotici i ranoj humanistici.

Transkripcije prate odgovarajući kratki regesti, a izdanje je na kraju trećeg sveska upotpunjeno neophodnim kazalima osobnih imena i geografskih pojmova, kao i prilogom s malim, ali važnim izborom deset slika transkribiranih dokumenata, iz kojih zainteresirani čitatelji stječu potreban uvid u originalan izgled arhivskih zapisa i osobine rukopisa pojedinih pisara.

Uz neizbježnu napomenu o povremenim previdima u transkripciji, koji ipak iskusnom čitaču i poznavaoocu srodnih izdanja neće onemogućiti razumijevanje teksta, treba, nažalost, upozoriti da nedostaje predmetno kazalo, koje bi nesumnjivo umnogome olakšalo pretraživanje ovoga golemog materijala. Budući da je izdanje dostupno samo u tiskanom, a ne i u elektronskom obliku, bez predmetnoga kazala teško se kretati kroz ove dokumente i vući odgovarajuće usporedbe.

Vrijeme će korigirati poneku ocjenu, razvit će se novi metodološki postupci, pojavit će se neke nove istraživačke teme, dosad nepoznate, ili barem zanemarene. Međutim, sve interpretacije zbivanja iz prošlosti oslanjaju se na arhivsko gradivo. Njegova je vrijednost trajna i njegova objava stoji u temelju gotovo svakog znanstvenog istraživanja iz područja društvenih i humanističkih znanosti. Mogli bismo nabrojiti svega desetak velikih imena koja su sustavnim radom na objavi dokumenata iz dubrovačkog arhiva uvelike zadužila stotine istraživača, čije bezbrojne monografije i članci posredno svjedoče o njihovu samoprijegornom radu. Izdanja spisa koja je priredio profesor Kurtović poticaj su da im se pridruže i novi.

Relja Seferović
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

8. *Istarski povijesni biennale. Artisans et mercatores: o obrtnicima i trgovcima na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić. Po-reč: Zavičajni muzej Poreštine - Museo del territorio parentino; Sveučilište Jurja Dobrile u Puli; Državni arhiv u Pazinu, 2019. 261 str.

Po prokušanom receptu, četverojezični, tematski čvrsto zaokružen i kronološki vrlo široko postavljen, osmi zbornik Istarskog povijesnog biennala objedinjuje 16 radova koji su predstavljeni na cijenjenom međunarodnom skupu. Autori radova su hrvatski, slovenski i talijanski znansi tvenici među kojima je više vrlo uglednih istraživača, ali isto tako i onih koji su tek na početku znanstvene karijere. Njima je pridruženo i nekoliko izlagača koji se povijesnim temama bave vrlo umješno, ali usput, izvan akademskog institucionalnog okvira, iz ljubavi prema istraživanjima. Raznolika duljina tekstova odraz je dosljednog pristupa uredničkog dvojca koji je autorima radova ostavio u tom pogledu slobodu izričaja.

Zbornik otvara rad Zdenke Janeković Römer »*Georgius Scambe de Gostigna, habitator Ragusii olim de Arbo*, uspješan Dubrovčanin bez građanskoga prava« (str. 9-23). Autorica na primjeru doseljenika iz Raba u Dubrovnik s kraja 13. i prve polovice 14. stoljeća, propituje historiografski model strogo odijeljenog i hijerarhiziranog srednjovjekovnog komunalnog društva. Trgovac i brodovlasnik Džore Gostinjin pripadao je poduzetničkoj eliti i imao vrlo razgranate društvene veze. Premda formalno bez političkih prava - jer nije bio ni pripadnik plemićkog sloja, ni dubrovački građanin, nego tek stanovnik Dubrovnika - Džore Gostinjin bio je vrlo cijenjen u onodobnom dubrovačkom društvu. Dubrovačka komuna povjeravala mu je delikatne zadaće, a u slučajevima kad je bio odsutan zastupali su ga vlastelini. Rad je značajan prilog boljem razumijevanju dubrovačkog društva u kasnom srednjem vijeku.

Donata Degrassi u radu pod naslovom »*Gli artigiani nell'Italia comunale e nell'area alto-adriatica: nuove prospettive nelle ricerche degli ultimi decenni*« (str. 24-39) donosi pregled historiografske produkcije na temu srednjovjekovnog obrtništva u talijanskim komunama i na području sjevernog Jadrana od 70-ih godina 20. stoljeća do danas. Autorica ističe pojavu novih istraživačkih tema kao što su prijenos znanja, načini proizvodnje i uvođenje novih tehnologija, pitanja ženskog rada, nadnica, migracija i socijalne mobilnosti. Uočava manjak studija srednjovjekovnog obrtništva na područjima izvan velikih komunalnih središta.

Najvažnija habsburška luka na istarskom poluotoku bio je Trst, glavni konkurent luci Kopar pod mletačkom upravom, posebno od 1719. godine kada je Trst dobio status slobodne luke. U nastojanju da sačuva višestoljetni primat i kontrolu nad jadranskim trgovačkim tokovima Venecija je prikupljala podatke o pomorskom prometu u Trstu. Na temelju tih podataka za razdoblje od kolovoza 1759. do kraja 1760. godine, koji se čuvaju u Državnom arhivu u Veneciji, a objavljeni su u kritičkoj studiji 1990. godine, nastao je rad Darje Mihelič »Pomorski trgovački tokovi v Trst (1759 in 1760)« (str. 40-51). Autorica analizira vrstu robe te podrijetlo i tip plovila koja dolaze u luku Trst. Među dvadeset najfrekventnijih su brodovi koji dolaze iz Dubrovnika s oko 2% udjela u ticanjima slično kao Barletta, Trogir, Šibenik ili Drač. Studija je prilog poznavanju razvoja mreže jadranskih trgovačkih putova i protoka roba iz unutrašnjosti prema Jadranu i obrnuto.

Krajem 13. stoljeća oblikovana su dubrovačka predgrađa za nove stanovnike, pridošlice često iz dubrovačkog distrikta, ali i iz udaljenijih prostora na istočnoj obali Jadrana. Poželjni novi došljaci bili su obrtnici. Irena Benyovsky Latin u radu pod naslovom »Obrtnici i općinsko predgrađe Dubrovnika krajem 13. stoljeća« (str. 52-80) na temelju brojnih i raznolikih arhivskih dokumenata rekonstruirala je socijalnu topografiju sjevernog predgrađa, kasnijeg seksterija Sv. Nikole, u kojem su bili smješteni obrtnici i njihove obitelji. Grupirajući se prema profesiji ili mjestu podrijetla, stanovali su u drvenim kućama koje su bile pristupačne došljacima, a pravno su smatrane pokretninom i imale su niže cijene. Radu je priložena detaljna karta sjevernog dijela Dubrovnika s česticama zgrada ucrtanima na podlozi s označenim izohipsama. Studija je zanimljiv doprinos poznavanju urbanog i gospodarskog razvoja Dubrovnika na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće.

Studija Josipa Banića »*Pro honore, utilitate et commodo: The Margraviate of Istria and the Market Privileges of the Aquileian Patriarch Bertrand de Saint-Geniès (1334-1350)*« (str. 81-99) pokušaj je novog tumačenja poznatog dokumenta iz 1336. kojim je akvilejski patrijarh dodijelio sajmeni privilegij bužetskoj komuni. Uspoređujući povelju sa sličnim dokumentima akvilejskog patrijarha Bertranda, autor analizira gospodarske i političke razloge nastanka dokumenta i posljedice primjene privilegija na rast trgovačke razmjene, povećanje prihoda, sigurnost putovanja i uspostavu veza između središnje vlasti i podanika. Također, iz povelje iščitava začetke posebnog položaja akvilejske Istre u odnosu na Furlaniju. U prilogu donosi transkripciju i prijevod na engleski sajamskog privilegija koji je

buzetskoj komuni izdao akvilejski patrijarh Bertrand de Saint-Geniès 10. lipnja 1336. godine.

»Nota sulla lavorazione ed esportazione della pietra d'Istria nel Medioevo« (str. 100-117) Gaetana Benčića donosi prve rezultate istraživanja vađenja, obrade i izvoza istarskog kamena u srednjem vijeku i utjecaja te djelatnosti na regionalnu ekonomiju. Nakon kratkog osvrtu na tradiciju obrade i izvoza istarskog kamena od antičkih vremena do 15. stoljeća, autor opisuje neka nalazišta kamena te način i putove kojim je istarski kamen dolazio na tržišta, često prema Veneciji, Raveni, Pesaru i Anconi, ali i prema komunalnim središtima u unutrašnjosti Istre. Tekst je popraćen fotografijama antičkog kamenoloma koji se nalazi južno od Poreča.

Rad Save Markovića »Jadranske trajektorije *De Ruggiis*« (str. 118-143) studija je patricijskog roda Ruggi iz Bara kojeg, kao tipičnog predstavnika istočnojadranskog plemstva na prostoru pod mletačkom upravom, autor prati u arhivskim izvorima, poglavito dubrovačke provenijencije, od 14. do početka 17. stoljeća. Članovi obitelji Ruggi pripadnici su barske elite koja se uzdigla zahvaljujući razgranatim trgovačkim i brodarskim poslovima s Dubrovnikom, Kotorom, Budvom, Lješom i Venecijom. Ogranak obitelji iselio se u Dubrovnik. Obitelj Ruggi izumrla je početkom 17. stoljeća.

Sabine Florence Fabijanec u radu pod naslovom »Mirodijari i veletrgovci začinima. Korištenje i promet začina na hrvatskoj jadranskoj obali u srednjem vijeku i početkom modernoga doba« (str. 144-163) istražuje promet začinima i travama na području hrvatskog dijela Jadrana okvirno od 13. do prve polovice 16. stoljeća. Prvi dio rada posvećen je prikazu zakonodavnog okvira kojim je regulirana djelatnost pripreme i prodaje začina i trava uz kratki pregled srednjovjekovne ljekarske literature. U drugom dijelu rada autorica na temelju bilježničkih spisa donosi podatke o specijaliziranim trgovcima i zanatlijama u istočnojadranskim komunama koji su u 13. stoljeću redom bili stranci, na primjer jedan Krećanin u Dubrovniku, a od 14. stoljeća i domaći ljudi. U trećem dijelu rada, većinom na temelju inventara i carinskih prijava, autorica opisuje vrste začina i trava, promet začinima i travama, kojim su dominirali Talijani, i način njihove svakodnevne upotrebe.

Rad Paole Pinelli »Mercanti toscani a Ragusa (Dubrovnik) nel XV secolo« (str. 164-175) izvrstan je primjer kako se kombinacijom izvora dubrovačke i firentinske provenijencije, dubrovačkih notarskih spisa i firentinskog katastra iz 1427. godine može dobiti zaokružen uvid u vrlo razgranate privredne

aktivnosti talijanskih trgovaca, poglavito Toskanaca, u Dubrovniku za snažne konjunktore 15. stoljeća. Talijanski trgovci koristili su poseban položaj dubrovačke luke kao spojnicu pomorske i kopnene trgovine prema unutrašnjosti. Trgovali su srebrom, žitom, tkaninama, voskom, željezom, olovom, kožom, stokom, posebno konjima, ali i robovima.

U žarištu istraživanja Meri Kunčić su obrtnici u djelatnostima kožarstva, proizvodnje tekstila i obrade drva u Rabu u drugoj polovici 15. stoljeća, kada je rapska komuna doživjela vrhunac gospodarskog rasta. U studiji »Obrti tekstilne, kožarske i drvene djelatnosti – temelji privrede kasnosrednjovjekovnoga Raba« (str. 176-189) autorica ističe brojnost obrtnika u spomenutim prividno neprofitabilnim djelatnostima od kojih su neki bili povezani s pripadnicima najviših građanskih i patricijskih obitelji i postigli znatno materijalno bogatstvo i ugled.

U radu pod naslovom »Vjenčani dar kod rovinjskih obrtnika na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće (1564.-1633.)« (str. 190-205) Marija Mogorović Crljenko analizira visinu i strukturu vjenčanog dara u brakovima pripadnika obrtničkih obitelji, na temelju podataka iz najstarije rovinjske matične knjige vjenčanih za razdoblje od 1564. do 1633. Vjenčani dar ili basatik jedan je od tri dara, uz miraz i uzmirazje, koji su se davali na vjenčanju, a pojavljivao se u sva tri tipa braka na istarskom području - istarskom, slavenskom i mletačkom. Najčešće se davao basatik u novcu, u dukatima, a rijetko u tkaninama. Iznos vjenčanog dara pripadnika obrtničkih obitelji (ukupno ih je zabilježeno 117) nije odudarao visinom u odnosu na ostale - kretao se između 5 i 10 dukata. Autorica ističe da su pojedini obrtnici darivali višim iznosom basatika nevjeste koje su dolazile iz plemenitih građanskih obitelji što bi mogao biti primjer pokušaja uzdizanja obrtnika na društvenoj ljestvici.

Četiri molbe upućene mletačkim vlastima u drugoj četvrtini 17. stoljeća predstavljene su i transkribirane u radu Lie De Luca »Commercio e suppliche: alcuni spunti« (str. 206-216). Molbe pokazuju kako su pojedinci pokušali postići prohibitivne spajajući potrebu za obnovom stanovništva u istarskim gradovima i privredne aktivnosti. Tri molbe odnose se na useljenje židovskih obitelji uz pripadajuće povlastice u Poreč, a jedna molba odnosi se na useljenje tisuću ljudi u Pulu i njihovo zapošljavanje u manufakturi tekstila.

Rad Jakova Jelinčića, »Uzbuna u Taru – iz župne crkve nestala Gospina kruna (Paulo Giretto - pozlatar - lopov)« (str. 217 - 228) studija je slučaja krađe iz 1683. godine. Proces se vodio u Novigradu. Obrtnik pozlatar iskoristio je

povjerenje župnika i ukrao krunu na Gospinu liku koji se nalazio na glavnom oltaru župne crkve u Taru. Krivnju je pokušao svaliti na doseljenike. U prilogu su transkripcija presude i popisa stvari koje su pronađene kod kradljivca pozlatara.

U žarištu studije Dragice Čeč »Problem varnosti trgovskih poti« (str. 229-245) pitanje je sigurnosti cestovnog prometa u Istri u drugoj polovici 18. stoljeća. Povećanje cestovnog prometa na relaciji Beč-Trst i Trst-Rijeka, kao posljedica proglašenja Rijeke i Trsta slobodnim lukama 1719. godine, pratio je porast razbojništva u kojem su sudjelovali i doseljenici Čiči. Autorica analizira slučajeve razbojništva na cestama povezujući ih s nepovoljnim okolnostima gladi i političkih nestabilnosti nakon završetka ratova.

Tekst Denisa Visintina »Tessitori di Carnia in Istria« (str. 246-250) donosi kratki osvrt na tkalce, obrtnike s područja oko gornjeg toka Tagliamenta na sjeveroistoku Italije, koji su na istarskom području nazivani Krnjeli. Tkalci su sezonski migrirali na istarsko područje tijekom zime, osobito u razdoblju od 15. do 18. stoljeća. Od 18. stoljeća migracija je bila stalna i dosta snažna u unutrašnjosti Istre gdje je nedostajalo specijaliziranih obrtnika u tekstilnoj proizvodnji.

Zbornik zaključuje studija Ivica Pletikosića »Neagrane djelatnosti na piranskom selu na početku 20. stoljeća« (str. 251-259) u kojoj autor razmatra utjecaj privrednog rasta piranske općine u dva desetljeća pred početak Prvog svjetskog rata na rubno, seosko područje. Koristeći precizne podatke iz izvornih upisnika stanovništva za Kaštel i Savudriju iz 1910. godine, kada je proveden posljednji habsburški popis stanovništva, autor donosi pregled svih neagrarnih djelatnosti na području Kaštela i Savudrije. U zaključku ističe značaj pojave porasta gotovine u optjecaju kao jednog od pokretača novih neagrarnih djelatnosti na seoskom području.

Osmi zbornik Istarskog povijesnog biennala dobrodošao je prilog prije svega gospodarskoj povijesti zajednica na istočnoj obali Jadrana.

Rina Kralj-Brassard,
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

Francesca Maria Gabrielli, *Evine kćeri. Žene o biblijskim ženama u talijanskoj renesansi*. Zagreb: Disput, 2019. 224 str.

Iako se feminizam u suvremenom smislu javlja tek u 19. stoljeću, već u predmodernom dobu postoje primjeri vrlo artikulirane tzv. feminističke svijesti, nastojanja da se revidira tradicijom sankcionirana mizoginija i popravi položaj žena. Knjiga Francesce Marije Gabrielli bavi se jednim od razdoblja u kojem su žene, unatoč patrijarhalnim okvirima, ostvarile relativno visok stupanj sudjelovanja u proizvodnji kulture i javnu vidljivost. Radi se o talijanskoj renesansi, kada se javlja niz spisateljica i umjetnica koje ne samo da sudjeluju u kulturnom životu nego istovremeno propituju tradicionalna shvaćanja o inferiornosti svog spola.

Većina tih ranih “feministica” morala se na neki način obračunati s jednim od temelja kulturne mizoginije - radilo se o uvriježenom razumijevanju biblijskog teksta po kojem je ženski spol prirodno inferioran i podređen muškom. Stoga su “feminističke” autorice nastojale depatrijarhalizirati biblijski tekst, odnosno ponuditi njegova alternativna čitanja, ali, naravno, s ogromnim obzirima spram posebnog statusa Svetog pisma, kao i hermeneutičkih horizonata patrijarhalnog društva. Ispitujući niz takvih reinterpretacija, studija Francesce Marije Gabrielli bavi se četirima arhetipskim biblijskim ženskim figurama - Evom, Suzanom, Marijom i Juditom - u djelima pet renesansnih spisateljica i umjetnica. Analizirana djela međusobno su vrlo različita i sežu od humanističke književnosti i petrarkističko-bembističkih soneta sve do polemičkog traktata i slikarstva, ali je svima zajedničko nastojanje da se legitimiraju ženski intelekt, vrlina i glas.

Prvo poglavlje knjige posvećeno je Isotti Nogaroli (1418-1466), veronskoj plemkinji koja je nekonvencionalnim odabirom doživotnog djevičanstva i ostanja u roditeljskom domu da bi se posvetila učenosti, uspjela postati jedan od prvih ženskih glasova unutar talijanskog humanizma. U humanističku raspravu o ženama (*querelle des femmes*) Nogarola se uključila ističući egzemplarne ženske figure iz povijesti, ali, još važnije, ponudivši sofisticiranu obranu jedne od najraspravljanijih ženskih figura uopće - biblijske Eve. U svojim poslanicama drugim humanistima Nogarola je više puta navodila primjere ženske kreposti i intelektualne sposobnosti, crpeći ih iz autoritativne antičke baštine. S druge strane, talijanski su humanisti često u svojim odgovorima, u skladu s tradicionalnim vezivanjem vrline i muškosti, opisivali Nogarolu kroz topos virilne žene (*virago*), odnosno žene koja je uspjela transcendirati inherentna ograničenja svog spola.

No još važniji Nogarolin doprinos (re)definiranju ženske prirode i mjesta nalazi se u njezinu *Dijalogu o Evi i Adamu* u kojem je ponudila duboko promišljenu reinterpretaciju priče o Postanku. Tradicionalno razumijevanje te priče uglavnom je bilo izrazito mizogino jer je na ženu svaljivalo krivnju za pad čovječanstva, što je za posljedicu imalo viđenje žena kao inferiornih ljudskih bića koje treba podrediti muškarcima. Nogarola središnjim pitanjem svog *Dijaloga* čini upravo taj tradicionalni problem, pitanje tko snosi veću odgovornost za pad čovječanstva, Adam ili Eva. Iako naizgled prihvaća uvriježenu ideju o ženskoj inferiornosti, već činjenica da njezino djelo predstavlja ravnopravnu teološku diskusiju dvoje sugovornika različitog spola sugerira intelektualnu jednakost žena i muškaraca. No, Isottina “feministička” agenda podjednako je vidljiva i u samoj argumentaciji. Kao i njezin sugovornik, mletački humanist Ludovico Foscarini, Isotta u dijalogu strateški prihvaća ideju o Evinoj inferiornosti, ali to čini sa skrivenom nakanom - “kako bi je, na Adamovu štetu, filogino oslobodila od većeg tereta krivnje”. Naime, Isotta argumentira da je Eva zbog svoje urođene intelektualne inferiornosti zapravo *manje kriva*, jer “gdje ima manje pameti i manje postojanosti, ondje je manji grijeh”. Jednako tako, Isotta tradicionalnu interpretaciju priče o padu podriva iz još jednog kuta. Ističe važan detalj da je po biblijskom tekstu zabranu da jede s drva spoznaje Bog bio uputio samo muškarcu, Adamu, pa Eva zapravo *nije* prekršila direktnu Božju zapovijed. No time Isottina slojevita argumentacija ne prestaje: ona također upozorava da je ključan Evin motiv bila prirodna žudnja za znanjem, a ne oholost, što je iz humanističkog očišta olakotna okolnost. Štoviše, kroz niz suptilnih intertekstualnih aluzija Isotta još preciznije artikulira temeljnu Evinu želju - “razviti spoznajnu sposobnost neovisnu o tjelesnim osjetilima” - čime se žene emancipira od pejorativne identifikacije s tjelesnošću. Sve u svemu, Gabrielli u ovom poglavlju pokazuje kako prikazom Eve, a posebice Evine želje za znanjem i za transcendiranjem tjelesnosti, Isotta Nogarola autorizira svoj životni stil posvećen realizaciji vlastitih intelektualnih i duhovnih težnji (ujedno autorizirajući intelektualne i duhovne aspiracije svih žena).

Drugo poglavlje posvećeno je analizi spjeva *Pripovijest o kreposnoj Suzani* koji je u drugoj polovici 15. stoljeća napisala firentinska plemkinja Lucrezia Tornabuoni de' Medici, inače supruga Piera de' Medicija i majka Lorenza Veličanstvenog. Analizi ove reinterpretacije biblijske priče o Suzani Gabrielli prilazi kroz pojam “pogleda” koji se pokazuje kao zahvalan hermeneutički ključ. Naravno, na najočitijoj razini, radi se o priči koja tematizira ženu kao objekt dominacijskog, dapače otvoreno silovateljskog pogleda dvojice muškaraca,

odnosno staraca. No, vještim razotkrivanjem brojnih intertekstualnih referenci u Tornabuoninom spjevu, Gabrielli ukazuje na čitav niz dodatnih značenja skrivenih u ovom tekstu. Prva od takvih referenci na druge ženske likove objektivizirane muškim pogledom jest aluzija na Danteovu Mateldu. Ta referenca uskoro povlači mračniju aluziju na Prozerpinu, ukazujući na to koliko lako muški pogled može “skliznuti iz idealizacije u degradaciju, iz obožavanja (Matelda) u silovanje (Prozerpina)”. Misao o bliskosti vizualnog užitka i seksualnog nasilja u spjevu je pojačana dodatnim aluzijama koje Suzanu povezuju s Petrarkinom Laurom i Danteovom Beatrice s jedne, ali i zlostavljanom Danajom s druge strane. Slijedeći logiku “pogleda” kao ključa, Gabrielli upozorava na još jedan intertekstualni sloj u ovom spjevu, a to je referenca na Meduzu - jedinstvenu figuru koja obrće uobičajen rodni odnos gledanog i pogleda, a time i uobičajen odnos dominacije među rodovima. Ipak, kao što Gabrielli upozorava, i sam Meduzin pogled posljedica je seksualne traume jer je i ona nekoć bila žrtva silovanja; povrh toga, na kraju njezin sadistički pogled doživljava poraz od Perzeja. Konačno, možda najvažniji “pogled” kroz koji Gabrielli interpretira ovaj spjev jest Suzanin pogled u nebo dok joj starci nepravedno sude pred okupljenim mnoštvom. Tek prividno pasivan, taj pogled uperen prema Bogu zapravo ukida hijerarhijske odnose inherentne u svim ostalim pogledima, uključujući i onaj Meduzin koji i dalje ostaje određen logikom dominacije, samo obratne. Analizom Tornabuonina prikaza kazne kamenovanja na koju su osuđeni starci, koja se ne javlja u biblijskom predlošku ali je česta u tradiciji likovnih i književnih reprezentacija teme, Gabrielli sugerira da Tornabuoni suptilno priziva novozavjetni odlomak o Kristu i kamenovanju bludnice. To otvara mogućnost da Tornabuoni priziva paralelizam između Suzane i Krista, odnosno da svoju junakinju prikazuje kao nekoga tko svjesno oponaša neosvetničku Kristovu logiku, pogled koji odbija reproducirati ciklus nasilja i dominacije.

Treće poglavlje bavi se zanimljivim primjerom međužanrovskog dijaloga dvaju umjetničkih djela: crteža *Oplakivanje Krista* koji je Michelangelo oko 1540. izradio za svoju prijateljicu Vittoriju Colonnu i uvodnog soneta u zbirci duhovne poezije koju u to vrijeme za Michelangela sastavlja sama Colonna. Blisko prijateljstvo ovih autora, njihov dijeljen interes za teološka pitanja, kao i činjenica da su navedena djela posvećena ili izrađena za onog drugog, opravdava njihovu zajedničku analizu kao specifičnog “verbalno-vizualnog dijaloga”. Središnja tema tog dijaloga je nastojanje da se artikulira razumijevanje božanskog u kakvome se “i ženski rod može prepoznati i ogledati”, odnosno

božanskog koje i ženama može služiti kao ideal, čime se također sugerira novo mjesto ženske subjektivnosti unutar kršćanskom teologijom zadanih okvira.

Gabrielli počinje analizu upozoravajući da se na Michelangelovu crtežu nalazi čitav niz neobičnih detalja. Za početak, figure Marije i Krista kompozicijski su izrazito simetrične, što se može tumačiti kao aluzija na njihovu jednakost u procesu otkupljenja. No još važniji je pomak uobičajenog ikonografskog obrasca u kojem Marija biva postavljena na mjesto inače rezervirano za Boga Oca. Time se redefinira njezin inferiorni položaj, odnosno dočarava “božansko na takav način da trojstvenu logiku Oca-Sina-Duha, kojoj se Djevica tradicionalno dodaje na hijerarhijski nižem položaju, zamjenjuje prikaz usredotočen na odnos majka-sin”. Povrh toga, Marija na Michelangelovom crtežu - što kroz citat Danteove Beatrice, što kroz svoju jasnu sličnost s Michelangelovom statuom Rahele - poprima značajke i tih ženskih figura, što dodatno depatrijarhalizira tradicionalno shvaćanje Majke Božje (i priziva delikatan motiv menstrualne krvi). Još jedna ključna ženska figura koju Michelangelova Marija priziva kroz niz ikonografskih neobičnosti je Marija Magdalena. Kroz povezanost s Marijom Magdalenom - prvom svjedokinjom i objaviteljicom uskrsnuća, a time i “apostolicom apostola” (*apostola apostolorum*) - Marijin glas dobiva novi autoritet. S druge strane, u proemijalnom sonetu zbirke za Michelangela i Colonna intertekstualnim referencama upućuje na još jednu važnu figuru koja potvrđuje teološki autoritet ženskoga glasa. Radi se o Samarijanki, sugovornici u najduljem novozavjetnom razgovoru koji Krist vodi, a potom i evangelizatorici zbog čijeg su svjedočanstva mnogi Samarijanci povjerovali u Krista. Nizanje autoritativnih ženskih glasova Colonna nastavlja aludirajući na Mariju Magdalenu i na samu Djevicu, jasno ukazujući na idejnu povezanost s Michelangelovim crtežom. Sve u svemu, kroz umjetničku razmjenu Michelangela i Colonne Gabrielli vješto rekonstruira nekonvencionalan estetičko-teološki projekt, prikaz božanskog koji je snažno depatrijarhaliziran te “inzistira na prisutnosti ženskog aspekta - Marije - koji nije hijerarhijski inferioran muškome niti se daje svesti isključivo na nediferenciranu ulogu žene-majke”.

U četvrtom poglavlju Gabrielli analizira opus barokne slikarice Artemisije Gentileschi (1593–oko 1653). Točnije rečeno, analizira četiri platna ove autorice, koja su nastala u drugom i trećem desetljeću 17. stoljeća, a posvećena su istoj temi, što Gabrielli omogućava da ih tretira kao “sintaktičku cjelinu”, odnosno ponudi čitanje koje ih interpretira u značenjskom suodnosu. Njihova tema je jedna od ključnih ženskih figura kršćanske tradicije, Judita, čije je

interpretacije često obilježavala svojevrsna nelagoda jer taj lik istovremeno spaja neporecivu krepost i manipulativnu putenost. Osnovna teza Gabrielli jest da u svoja četiri platna Artemisia Gentileschi nadilazi tu tradicionalnu dihotomiju - na razini arhetipa zapravo dihotomiju Marije i Eve - i nastoji upozoriti na opasnost od reprodukcije patrijarhalne logike dominacije.

Analizirajući ta platna - od kojih su dva naslovljena *Judita ubija Holoferna*, a dva *Judita sa služavkom* - prva stvar na koju Gabrielli ukazuje jest da je središnji lik Artemisijina prikaza ne Judita, nego njezina sluškinja, u postbiblijskoj tradiciji nazvana Abrom. Ta činjenica postaje još intrigantnija kada se osvijesti da se sluškinjine crte lica, barem na platnima na kojima su vidljive, podudaraju s Artemisijinim autoportretom, odnosno da je slikarica u liku sluškinje prikazala samu sebe. Gabrielli upozorava da je po biblijskom tekstu nakon epizode s Holofernom Judita ropkinju Abru oslobodila, odnosno da je čak i Judita, kreplosna udovica koja čitavo vrijeme djeluje sukladno patrijarhalnoj logici, ipak učinila jednu "feminističku" gestu. Drugim riječima, Abra je "ključan čimbenik Artemisijine revizije teme Judite, jer se razmatrani korpus može čitati kao pokušaj da se artikulira nužnost prekida kontraproduktivnog ženskog ropstva hijerarhijskoj dinamici patrijarhata". Misao o potrebi nadilaženja te dinamike još je vidljivija u drugom značenjskom sloju na koji Gabrielli upozorava, a to su Artemisijine likovne aluzije na činjenicu - potvrđenu i samim biblijskim izvornikom - da se pri odluci na ubojstvo Holoferna Judita eksplicitno identificira sa svojim pretkom Šimunom. Radi se o Šimunu koji je po biblijskoj tradiciji nasilno i na prijevaru s bratom Levijem osvetio silovanje njihove sestre Dine, a zanimljivo je da Biblija njegov čin ne prikazuje kao pravedan, za razliku od Juditinog. Ukazujući na Juditinu identifikaciju s nasilnim postupkom njenog pretka - što je rezultiralo ne samo nepravednom osvetom nego i marginalizacijom silovane djevojke Dine - Artemisia dovodi u pitanje opravdanost Juditina postupka koji samo produljuje nasilnu patrijarhalnu logiku. Ipak, vjerojatno najjasniji pokušaj da se nadiđe ta logika dominacije vidljiv je na platnu *Judita ubija Holoferna* iz Uffizija, s kojim Gabrielli i završava svoju analizu. Na njemu, naime, okomiti mač kojim Judita ubija asirskoga generala nedvojbeno podsjeća na križ - drugim riječima, mač kao simbol dualističke logike i starozavjetne pravde pretvara se u simbol Kristove novozavjetne milosti. Kao što Gabrielli zaključuje: "U evokaciji alternativne logike ljubavi koja razara i ruši zidove između sebe i drugoga, a nipošto u prividnoj moći žena koje svojim 'legitimnim' antagonističkim pothvatima zapravo osnažuju okove patrijarhalne

ideologije, valja po mojemu mišljenju potražiti feminističku poruku četiriju razmatranih slika.”

U petom poglavlju Gabrielli analizira traktat *Izdana nevinost* Arcangele Tarabotti, pripadnice mletačkog srednjeg staleža koju je obitelj primorala da postane benediktinkom iako nije osjećala duhovni poziv. Perspektiva te autorice doista je specifična i dragocjena jer osim što se radilo o artikuliranoj i neočekivano buntovnoj redovnici, Tarabotti je također bila osoba s blagim invaliditetom. Iz navedenih razloga njezino djelo nudi osebujnu kritiku specifičnog oblika patrijarhalne dominacije, a to je prisilna religijska segregacija žena, odnosno njihovo zatvaranje u samostane. Osim općenitog napada na takvu praksu “kao amblematsku za društveno-političku i kulturnu potlačenost osoba ženskoga spola”, Gabrielli u Tarabottinu tekstu iščitava i specifičnu, dodatnu kritiku zatvaranja žena s *invaliditetom*. Oskudne, ali pregnantne tekstualne reference Gabrielli interpretira iz perspektive teorije “zazornog” Julije Kristeve: skrivanje “neposlušnih” ženskih tijela kao surogatski pokušaj zajednice “da obuzda onu istu zazornu prijetnju koju je samo projiciralo na neposlušna tijela invalidnih žena, pokušaj koji u konačnici evocira primarne napore subjekta u nastajanju da se oslobodi obuhvaćajućeg materinskog entiteta”. U svom traktatu Tarabotti nudi alternativu takvim praksama kroz tezu da je raznolikost tijela pojava koja je savršeno u skladu s Božjom voljom, posve u duhu Kristove benevolentnosti.

Uz kritiku prisilne segregacije žena, traktat Arcangele Tarabotti također propituje tradicionalne diskurse o ženskosti, i to prvenstveno reinterpetirajući arhetipske figure Eve i Marije. U uvriježenoj interpretaciji posrnula Eva doživljavana je kao tragičan primjer ženske tjelesnosti koji potencijalno utjelovljuje svaka žena, dok se Mariju predstavljalo kao eterični i ostalim ženama aposlutno nedostižni ideal. Traktat Arcangele Tarabotti remeti navedenu dihotomiju i to “rehabilitirajući Evinu i slaveći Marijinu tjelesnost”. Vraćajući se na neuralgičnu točku patrijarhalnih interpretacija Eve - priču o padu - Tarabotti inzistira na tome da je prva žena predložila da se jede s drva spoznaje iz vlastite nevinosti, ljubavi i želje za znanjem, koja navodno proistječe upravo iz ženske *tjelesnosti*. S druge strane, Tarabotti uspostavlja afirmaciju tjelesnosti same Marije ističući da je ona Krista učinila čovjekom upravo svojim tijelom, odnosno da ga je “svojom prečistom krvlju odjenula u ruho čovječnosti”.

Kao što je jasno iz ovog (pre)kratkog sažetka, *Evine kćeri* su dragocjena i originalna knjiga. Za hrvatsku književnu historiografiju prilično je atipična

takva opsežna i feministički impostirana studija posvećena temi iz povijesti svjetske kulture. No, osim teme i pristupa, ova studija izdvaja se i svojim sadržajem. Iako pisana preciznim stručnim jezikom i popraćena opsežnim znanstvenim aparatom, radi se o iznimno čitkom i zanimljivom tekstu. Ipak, ono što treba istaknuti iznad svega jest specifičan stil znanstvene analize, čak mišljenja, koji obilježava ovu studiju. U najboljoj tradiciji poststrukturalizma Gabrielli polazi od naizgled nebitnog, često jedva primjetnog detalja te ga vješto koristi da bi analizi pristupila iz posve neočekivanoga kuta. Rezultat takvog mišljenja koje kroz prividno marginalno neočekivano dolazi do srži problema su vrlo inovativne i neškolske interpretacije - a time i sjajna knjiga.

Lovro Kunčević,
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

Emir O. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386-1463)*. Sarajevo: Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, 2019. 556 str.

Percepcija uloge Osmanlija na razvoj i transformaciju Bosne, kao i cijelog Balkanskog poluotoka, slojevita je, problematična, a isto tako i aktualna tema u suvremenoj političkoj kulturi. Dandanas, još uvijek, osmanska osvajanja u javnosti izazivaju duboke osjećaje. Tome je bitno pridonijela angažirana historiografija u kojoj se Osmansko Carstvo prikazivalo nekritički i negativno. Već su arapska osvajanja u ranom srednjem vijeku dovela do međusobne vjerske netrpeljivosti kršćanstva i islama, koja je još više došla do izražaja u vrijeme križarskih ratova. Suvremenici osmanskih prodora kroz Europu iskoristili su takvo stanje svijesti za formiranje pretjerano nepovoljne slike islama i Osmanlija. Na koncu, negativni prikazi osmanske vlasti jako su utjecali i na samosvijest balkanskih država, nastalih u vrijeme nacionalnih preporoda 19. stoljeća, koja se gradila u potpunoj opoziciji prema Osmanskom Carstvu. Angažirana historiografija tog doba, pak, nastojala je stvoriti direktnu vezu između srednjovjekovnih i nacionalnih država. Prikazivala je srednji vijek kao ishodište narodne kulture novostvorenih država i zanemarila rezultate postupne preobrazbe Balkana pod utjecajem osmanske civilizacije. Na Zapadu je baš zato sačuvana slika

dekadentnog Osmanskog Carstva, koja je projicirana na prošla vremena kada je stvarnost na prostorima pod osmanskom vlašću bila bitno drukčija.

Navedenim uvodnim riječima Emir Filipović jasno je objasnio kako su, generalno gledajući, formirani stereotipi o Osmanskom Carstvu. Za Bosnu usto vrijede i stereotipi da je “šaptom pala”, da je Osmanlije u Bosnu morao pozvati netko od bosanskih velikaša i da su bosanski krstjani odgovorni za propast Bosanskog Kraljevstva. Prema Filipovićevu zaključku, povjesničari su tek nakon Drugog svjetskog rata počeli pomalo lomiti te čvrsto ukorijenjene predrasude. Pruživši čvrste i znanstveno utemeljene argumente, ovom ih je studijom do kraja pobio i sam Filipović.

Djelo *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386-1463)* osim predgovora, uvoda i zaključka sadrži osam poglavlja s nizom potpoglavlja u kojima autor minuciozno rasvjetljava sve aspekte i slojeve zbivanja u Bosanskom Kraljevstvu, u vremenu od prvih osmanskih napada pa sve do pada Kraljevstva, ali i nekoliko desetljeća kasnije. Zbivanja su prikazana u širokom rasponu okvira, od vrlo dinamičnog prestrojavanja na europskoj i osmanskoj sceni i političkih profila bosanskih kraljeva, do odjeka i posljedica ključnih bitki (Marica, Bileća, Kosovo, Dobor, Angora, Lašva, itd.). Kako autor kaže, gotovo osam desetljeća odnosi Bosanskog Kraljevstva i Osmanskog Carstva prolazili su kroz razne faze, a svaka od njih imala je posebne karakteristike uvjetovane širim međunarodnim događanjima i okolnostima u samoj Bosni. Još od prvog napada na Kraljevstvo bilo je jasno da Osmanlije neće odustati. Ali, naišli su na grčovit otpor bosanskog kralja i vlastele. Mnoštvo je faktora utjecalo na činjenicu da su osmanskim napadima odolijevali gotovo osamdeset godina. Naime, u vrijeme prvih napada, Kraljevstvo je bilo usađeno u svijest svoga stanovništva kao moćna i bogata država sposobna pružiti vojni otpor. Osvajanje Bosne bilo je uvjetovano i širim povijesnim zbivanjima. Osmanlije bi je sigurno brže pokorili da nije bilo Bitke kod Angore (1402), zbog koje su politiku širenja privremeno zaustavili. Činjenica je, također, da su napadali strpljivo i polako, po principu “zavadi pa vladaj” i kombinacijom munjevitih i uspješnih vojnih akcija i duljih razdoblja mira.

Bosansko stanovništvo u mirnim je razdobljima imalo priliku naviknuti se na pravila osmanskog društvenog poretka, dok je u isto vrijeme gubilo povjerenje u koncept bosanske države, koji su Osmanlije polako slamali. Bosansko društvo poštovalo je principe “krune kraljevstva” i “gospode rusaške”. Međutim, ti su principi pridonosili razgradnji državne strukture jer su kralju i velikašima

davali priliku da u pojedinim kriznim trenucima vode različite politike, što su Osmanlije koristili za ostvarenje svojih ciljeva. Temeljito slamanju bosanske države pogodio je srednjovjekovni zemljoposjednički sustav, zemlja rasparsana na posjede velikaša, od kojih su neki relativno rano priznali osmansku prevlast i sultanu plaćali harač. Osmanlije su se na taj način postavili kao arbitri u unutarbosanskim sukobima i slabili autoritet kralja, a osim toga, na njegov su izbor vrlo rano počeli utjecati. Drugim riječima, podčinjavali su predstavnike političke vlasti, a u sljedećim fazama ih zatirali. Konačno osvojena područja više nisu imala političke i društvene predstavnike koji bi u novim okolnostima djelovali kao nositelji narodnog identiteta. U isto vrijeme, nametanjem harača i ekonomskih restriktivnih mjera, Osmanlije su nastojali dovesti Kraljevstvo na rub egzistencije. To se posebno tiče ometanja trgovine između Bosne i Dubrovnika i odredbe da bosansko srebro, na čijem se izvozu temeljila gotovo cijela ekonomija i bogatstvo Kraljevstva, pripada sultanovoj riznici.

Sve u svemu, uzimajući u obzir da zaraćene strane nisu bile ravnopravni protivnici, autor zaključuje da se Osmanlije nisu namučili osvajajući Bosnu i da za to nisu žrtvovali silna sredstva i ljudstvo.

Srednjovjekovna povijest Bosne nije završila njenim padom pod osmansku vlast. Pojedini procesi odvijali su se barem još nekoliko desetljeća. Ideja o Kraljevstvu opstala je još neko vrijeme, ne samo u svijesti bosanskog stanovništva nego i ugarskog kralja i osmanskog sultana koji su još 70-ih godina 15. stoljeća postavljali "svoje" bosanske kraljeve. Borba Ugarske i Osmanskog Carstva za prevlast nad bosanskim prostorom i ljudima vidljiva je čak i u prvim desetljećima 16. stoljeća.

Na koncu, ponajviše zbog raseljavanja stanovništva i unutrašnjih migracija, svijest i iluzije o obnovi Bosne kakva je bila prije Osmanlija polako su uzmicale pred novim povijesnim tjemovima. Osmanskim osvajanjem Bosna se transformirala u zemlju čija se društvena slika sastojala od tri suprotstavljene religije. One će s vremenom proizvesti tri različita pogleda i na prošlost i na budućnost, zaključuje autor.

Osim respektabilnog broja znanstvenih knjiga i radova te objavljenih zbirki arhivskih izvora, Emir Filipović za potrebe ove studije istražio je desetak fondova Državnog arhiva u Dubrovniku. Opće je poznato da je taj arhiv glavni izvor podataka za povijest srednjovjekovne i osmanske Bosne, kao i zemalja na širem području Balkana, s tim da on po prirodi stvari pruža dubrovački pogled na zbivanja. Generacije znanstvenika istraživale su dubrovačko arhivsko

gradivo, ali, naravno, nisu ga do kraja iscrpile i interpetirale. Tako je za temeljitu analizu osmanskog odnosa prema Bosni trebalo istražiti zapisnike sa sjednica sva tri vijeća, kancelarijske i notarske zapisnike, kao i dopisivanje dubrovačkih vlasti i poslanika na stranim dvorovima. Naravno, autor u kontekstu ove studije često navodi dubrovačke zaključke, komentare, diplomatske i druge akcije. Najviše pažnje posvetio je Konavoskom ratu (poglavlje “Stezanje omče 1430-1443”), i to iz razloga koji navodi u objašnjenju: “Ovaj naizgled lokalni sukob, čije dimenzije ispočetka nisu naslućivale pokretanje ‘najvećih hijerarhija na tako malom prostoru’, ponudio je Turcima novu priliku za posredovanje i širenje utjecaja u Bosni. Posebno je tada došla do izraza njihova ‘arbitarska uloga u odnosima između kralja i vlastele, ali i između Bosne i Ugarske’. Osmansko držanje prema zaraćenim stranama bilo je odlučno za određivanje cjelokupne političke orijentacije. Sagledano u tadašnjim parametrima osmansko posredovanje u ovom ratu niskoga intenziteta predstavljalo je vrhunac diplomatske strategije. Ostavljajući suparnike da se, uz njihovu arbitražu, međusobno iscrpljuju, Turci su učvršćivali vlastite pozicije i čekali da im bosanska ‘jabuka razdora’ sama padne u ruke.” Taj rat označio je prekretnicu i u odnosima Osmanskog Carstva i Dubrovačke Republike. Dubrovčani su dotad uspješno izbjegavali slati poslanike u Istanbul i sve su tekuće probleme i pitanja rješavali u pregovorima s predstavnicima osmanske vlasti u susjedstvu. Postavivši se kao arbitar u Konavoskom ratu, sultan Murat II. natjerao ih je da se po prvi put pojave na Porti.

Djelom *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386-1463)* Emir Filipović pružio nam je argumentirano, detaljno i temeljito rasvijetljene povijesne činjenice iz posljednjih desetljeća Bosanskog Kraljevstva.

Vesna Miović,
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

Carigradska pisma Antuna Vrančića – The Istanbul Letters of Antun Vrančić, prir. Zrinka Blažević, Anđelko Vlašić. Istanbul: O. Aydemir, 2018. 171 str.

“No sve su knjige pune primjera, pune su primjera riječi mudraca, puna je primjera starina: sve bi to bilo skriveno tminom da nije obasjano svjetlom književnosti (*Sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas: quae iacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet*).” Tako je u svom znamenitom govoru *Pro Archia poeta* zborio slavni Marko Tulije Ciceron braneći ne samo svog učitelja Aula Licinija, pjesnika Arhiju, nego i odajući počast pjesništvu, književnosti, ali i onome što danas nazivamo humanističkim znanostima. I knjiga “Carigradska pisma Antuna Vrančića – The Istanbul Letters of Antun Vrančić” puna je primjera i glasova mudraca, a nasreću oni su iz tame u kojoj su ležali dobili priliku izići u javnost i biti “obasjani svjetlom književnosti”.

Antun Vrančić (Šibenik, 1504 - Prešov, 1573) zasigurno je jedan od naših najuglednijih humanista i pripada među najpoznatije hrvatske latiniste. Hrvatski latinisti bili su baš preko latinskog, kao nekadašnjeg internacionalnog jezika, dionici zajednice intelektualaca, poznate kao *res publica litteraria*. Još od razdoblja renesanse zbog ograničenih prilika domaće sredine, u nedostatku mogućnosti adekvatnog obrazovanja u vlastitoj domovini, naši su latinisti odlazili u europska sveučilišna središta i vrlo često su tamo nakon završetka školovanja i ostajali. U inozemstvu su i profesionalno i književno djelovali, pa se može reći da su oni bili naša prva “intelektualna” dijaspora. Među takvima su bili i pripadnici ugledne šibenske obitelji Vrančić, a među njima su najpoznatiji braća Antun i Mihovil te Mihovilov sin, a Antunov nećak, Faust. Antun Vrančić najprije se školovao u Ugarskoj, gdje se za njegovo obrazovanje brinuo majčin bratić, biskup i ban Petar Berislavić. Nakon njegove smrti 1520. godine, za Antuna se pobrinuo njegov ujak, erdeljski biskup Ivan Statilić uz čiju je pomoć došao na dvor Ivana Zapolje i zatim studirao u Padovi, Beču i Krakovu. Godine 1530. Vrančić postaje Zapoljinim tajnikom i u njegovoj službi obavlja svoje prve diplomatske misije. Godine 1549. prelazi s transilvanijske na habsburšku stranu, pa u službi Ferdinanda I. sudjeluje, između ostalog, u mirovnim pregovorima sa Sulejmanom Veličanstvenim u Carigradu. U poznim godinama života Vrančić je 1569. godine za svoje zasluge imenovan za ostrogonskog nadbiskupa i za primasa, odnosno poglavara Katoličke Crkve u Ugarskoj. Na jednom od svojih mnogobrojnih putovanja pronašao je u Ankari 1555. godine zajedno s flamskim diplomatom Ogierom Ghiselinom de Busbecqom spomenik poznat pod

nazivom *Monumentum Ancyranum*, odnosno spomenik koji je sadržavao memoarski tekst rimskog cara Augusta *Res gestae divi Augusti*. Na taj se način Vrančić upisao u niz naših humanista čijom su zaslugom pronađena neka od kapitalnih djela antičke književnosti.

Antun Vrančić je uz svu svoju crkvenu i političku djelatnost puno pisao. O veličini njegova opusa govori i činjenica da je još u 19. stoljeću u cijelosti objavljen u čak 12 svezaka u izdanju Mađarske akademije znanosti unutar serije *Monumenta Hungariae Historica – Scriptores*. Najveći dio odnosi se na bogatu epistolarnu produkciju koja obuhvaća oko 800 pisama: ona se pak smatraju najkvalitetnijim dijelom Vrančićeva književnog opusa. Među njima se nalazi i opsežna diplomatska korespondencija nastala za vrijeme dviju Vrančićevih istanbulskih misija. Odabir za ovu knjigu zasigurno nije bio nimalo lagan: iz mnoštva je trebalo odabrati građu koja je sadržajno zaokružena i razumljiva bez objašnjavanja šireg konteksta, a ujedno je ta građa morala po nečemu biti reprezentativna; kako saznajemo iz predgovora, kriterij odabira bili su adresati od posebne važnosti s obzirom na status i funkciju. U skladu s tim za objavljivanje u ovoj knjizi odabrana su četiri diplomatska izvješća koja je Vrančić slao habsburškim carevima Ferdinandu I. i Maksimilijanu II. te jedno pismo upućeno zagrebačkom biskupu Pavlu Gregorijancu.

Najdulja i najdetaljnija izvješća upućena su Ferdinandu I, jedno na početku diplomatske misije 1553. godine, a drugo na njezinu kraju 1557. U misiji su sudjelovali Antun Vrančić i Franjo (Ferenc) Zay, s ciljem sklapanja mira između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva uz pokušaj rješavanja otvorenog pitanja oko Transilvanije. Diplomati obavještavaju Ferdinanda I. o svim etapama pregovora i o najsitnijim detaljima često mučnih i nimalo laganih sastanaka sa sultanom Sulejmanom Veličanstvenim i njegovim vezirom Rustem-pašom. Vrančićeva (ali i Zayeva) diplomatska vještina, koja se bazira na elokvenciji i poznavanju političkih prilika, ali i na određenom znanju iz psihologije i psihološkoj procjeni sugovornika u pregovorima, u ovom je izvješću vrlo slikovito i živo prikazana. U jednoj od epizoda Vrančić i Zay pregovaraju s Rustem-pašom oko počasnog danka, pa im Rustem-paša ovako odgovori: "Ako već želite umanjiti dar sultanu, meni ga ne smijete umanjiti (jer tko bi drugi mogao isposlovati dogovoreni mir, ako ga ja ne isposlujem)?" Na to Vrančić dodaje (mислеći pritom na Rustem-pašu): "Iako se činilo da se šali jer se pritom nasmejao, ništa nije slagao." Vrančićeva opaska govori i o paralelnoj razini razgovora koja se ne može iščitati iz samih riječi, a Ferdinandu je dakako važna za procjenu situacije. Vrančić kao vrhunski diplomat, bez obzira na zahtjevnost situacije u kojoj se

našao, vrlo objektivno i korektno prenosi Ferdinandu sve bitne informacije, a samo mu se ponekad omakne neka - danas bismo je nazvali - "politička nekorektnost", kao kad u jednom trenutku kaže: "Dakako, riječ je o tome da bismo se i mi rado vratili iz ove smrdljive baruštine" (u latinskom izvorniku *Lerna*, što je naziv močvarnog područja u Grčkoj u kojem je boravila lernejska hidra, mitološka devetoglava zmija, i koje je još u antici bilo metafora za prljavštinu i opaćine).

Treće i četvrto izvješće odnose se na drugu istanbulsku misiju (između 1567. i 1568. godine). U njima Vrančić, Zay i Busbecq izvješćuju Maksimilijana o tijeku mirovnih pregovora sa Selimom II, Sulejmanovim nasljednikom, i velikim vezinom Mehmed-pašom Sokolovićem. U jednom se slučaju radi o poslaničkom dnevniku iz druge istanbulske misije (od kolovoza 1567. do ožujka 1568), a u drugom o obračunu izdataka učinjenih za vrijeme te misije. Ta su pak svjedočanstva vrijedni historiografski izvori o troškovima misije, pogotovo o količini i vrijednosti darova koje su donijeli habsburški poslanici.

Jedino pismo u pravom smislu te riječi jest pismo iz 1554. godine upućeno zagrebačkom biskupu Pavlu Gregorijancu. U njemu Vrančić detaljno i puno osobnijim tonom nego u izvješćima opisuje način na koji Osmanlije javno slave pobjede svojih sultana na ulicama Istanbula.

Tekstovi u knjizi *Carigradska pisma Antuna Vrančića* vrijedan su izvor historiografskih činjenica o vezama Osmanlija s drugim narodima i državama u 16. stoljeću. Osim neposrednih i konkretnih saznanja o odnosima Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, iz ovih pisama-izvješća posredno iščitavamo i odnose prema nekim drugim tadašnjim moćnim državama, npr. Mletačkoj i Dubrovačkoj Republici. Primjerice, govoreći o razlozima zbog kojih je Sulejman Veličanstveni sklopio primirje s Ferdinandom I, Rustem-paša kaže da ga "nije sklopio iz vlastite nužde ili koristi, odnosno iz nužde ili koristi vlastitih podanika, već nastojeći osigurati sigurnost i mir Mlečana, Dubrovčana, Đenovljana i ostalih koji nastanjuju otoke i morske obale, a koji su dijelom sultanovi saveznici, a dijelom prijatelji". Iz tog objašnjenja može se naslutiti kakav je bio odnos Dubrovnik i Carigrada. Osobito ako pritom imamo na umu "dubrovački harač" koji je bio temelj tog odnosa i pomoću kojeg su Dubrovčani često bili i sami u posredničkoj, diplomatskoj ulozi između Osmanlija i kršćanskog svijeta. Saznajemo također podatke o osmanskim običajima zanimljive etnologiji, donesene su i informacije vrijedne za povijest diplomacije i intelektualnu povijest ranog novog vijeka. Najvažnije je možda to da su ovi tekstovi,

napisani na latinskom i time razumljivi samo uskoj skupini klasičnih filologa - latinista, na ovaj način postali dostupni svim zainteresiranim znanstvenicima, ali i široj čitalačkoj publici. Kad se tome pridoda i to da je izdanje dvojezično - uz hrvatski je pridodan i engleski prijevod Anđelka Vlašića - ovo djelo postaje prikladno i za širenje informacija izvan Hrvatske.

Premda svi ovi prilozi pripadaju Vrančićevoj epistolografiji, zapravo su formalno, odnosno žanrovski vrlo različiti. Jedino klasično pismo jest ono upućeno Pavlu Gregorijancu. Ostalo su diplomatska izvješća, dnevnik i obračun izdataka odnosno knjiga rashoda iz druge istanbulske misije. Sve je to povezano zajedničkim nazivnikom, odnosno pripada u sadržaj diplomatskih misija. Čitanje iz te uvjetno rečeno diplomatske perspektive itekako je aktualno i zanimljivo i danas, a sigurno bi se mnogi diplomati čitajući Vrančićeva izvješća pronašli u sljedećim riječima: "Tko, naime, sa sigurnošću može nešto uglaviti u ime budućih vladara, posebice u našem carstvu?" Posao diplomata nije bio lagan ni nekad ni danas. Uostalom, i sam Vrančić za diplomate kaže da su oni "sredstva pomoću kojih odsutni vladari međusobno razgovaraju o svojim poslovima".

U današnje doba kad je knjiga, baš kao i nekad, postala luksuz, luksuzne knjige poput ove su rijetkost, a njezino tiskanje pothvat vrijedan divljenja. U uvodnoj studiji iz pera Anđelka Vlašića čitateljima je detaljno predočena biografija Antuna Vrančića, ali i povijesno-politički kontekst u kojem je živio i stvarao, s posebnim naglaskom na godine carigradskih misija. Osim vrlo informativnom studijom i izvrsnim prijevodima pisama odnosno izvješća na hrvatski latinistice i povjesničarke Zrinke Blažević, knjiga je opremljena i odgovarajućim znanstvenim aparatom (stvarnim komentarom unutar teksta, popisom izvora i literature te kazalom osobnih i geografskih imena), a posebno treba istaknuti tridesetak ilustracija u boji koje ovom djelu dodaju još jednu dimenziju i pomoću kojih povijesno razdoblje u kojem je Vrančić djelovao zadobiva i neke životnije oblike. Neuvrštavanje izvornog latinskog teksta nedostatak je ovog izdanja, ali jasno je da je razlog tome nemogućnost grafičkog uređenja teksta u tri stupca tako da bude iole čitljiv i pregledan. Uostalom, na kraju knjige navedena je točna lokacija svakog od prevedenih pisama u već spomenutom mađarskom izdanju, pa tako zainteresirani mogu posegnuti za izvornikom.

Ova je knjiga nastala pod pokroviteljstvom naše čelne znanstvene institucije - Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Akademija je prepoznala vrijednost

ovog izdanja ne samo zbog njegove važnosti za hrvatsku baštinu i povijest nego i zbog vjekovne povezanosti dvaju naroda - turskog i hrvatskog. Da bismo danas mogli njegovati veze između Turske i Hrvatske, moramo istraživati i poznavati našu zajedničku prošlost, a ovo djelo jedan je od doprinosa tome. Ključna figura cijelog ovog pothvata bio je g. Oğuz Aydemir, turski poduzetnik i zaljubljenik u hrvatsku povijest i kulturu, koji je izdavanje ove knjige podupro ne samo financijskim sredstvima nego i svojim entuzijazmom i filantropskim žarom.

Ciceronom je prikaz započet, Ciceronom ćemo, u dobroj humanističkoj maniri, i završiti: “Sve naime vještine koje se tiču ljudske biti, imaju neki zajednički nazivnik i međusobno su povezane nekom uskom vezom (*Etenim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur*)”. Parafrazirajući, moglo bi se reći da se to odnosi jednako tako i na sve ljude koji se bave onim što se tiče ljudske biti. Ljubav prema ljudima i prema znanosti povezala je g. Aydemira s hrvatskim istraživačima i znanstvenicima i tako je ova knjiga izišla iz tmine na svjetlost. Sada nam ostaje samo nadati se da će takvih zajedničkih nazivnika i uskih veza u budućnosti biti još. Nestrpljivo ih očekujemo.

Tamara Tvrtković,
Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu

Antal Molnár, *Confessionalization on the Frontier. The Balkan Catholics between Roman Reform and Ottoman Reality*. Roma: Viella, 2019. 266 str.

Jedna od vodećih talijanskih nakladničkih kuća, *Viella* iz Rima, već petnaestak godina s osobitim zanimanjem pristupa društvenoj i kulturnoj povijesti naše obale i balkanskog zaleđa. U tu svrhu pokrenuli su posebni izdavački niz pod naslovom *Interadria. Culture dell'Adriatico*, u čijem uredništvu surađuju i hrvatski stručnjaci. Među dosad objavljena 22 naslova najnoviji je djelo uglednog mađarskog povjesničara srednje generacije, Antala Molnára, posvećeno položaju katolika na Balkanu u 17. stoljeću.

Redoviti profesor povijesti ranog novog vijeka na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Eötvös Loránd (ELTE) u Budimpešti i potpredsjednik Odbora za povijest nacionalne mađarske Akademije znanosti, Molnár je u međunarodnim krugovima poznati istraživač crkvene povijesti, s osobitim obzirom na odnose između Svete Stolice i Balkana tijekom osmanske vlasti. Ova knjiga nastala je u sklopu znanstvenog projekta “Kršćanstvo nasuprot islamu. Na raskrižju između križarskih ratova i suživota u 16. i 17. stoljeću” mađarske Akademije znanosti, a formalno je potekla iz doktorske disertacije o katoličkim misijama u ugarskim zemljama i na sjevernom Balkanu u 16. i 17. stoljeću, razvivši se dalje u pravcu istraživanja njihove unutarnje organizacije i pripadajućih crkvenih ustanova. Nakon 25 godina predanog rada izdvojio je osam znanstvenih rasprava, koje se dopunjene i prerađene sada predstavljaju javnosti u obliku jedne zaokružene monografije s nadopisanim poglavljem o utjecaju katoličkih misija na jačanje albanske nacije u 17. stoljeću.

Temeljno istraživačko pitanje vezano je uz formiranje etničkih zajednica na temelju vjeroispovijesti. Zato je i prihvaćen naslov “Konfesionalizacija na granici”, sagledavajući položaj katolika na Balkanskom poluotoku između rimske reforme (u vidu katoličke obnove) i njihove stvarnosti pod osmanskom vlašću kroz proces istovremenog razvitka Crkve, države i društva u vrijeme protureformacije. Svoj izbor katolika na Balkanu kao preferirane istraživačke skupine autor opravdava činjenicama da su se oni isticali svojom mobilnošću, razmjerno jakim političkim vezama s inozemnim središtima i osobito velikim brojem pisanih izvora, čime su nadmašili brojnije zajednice pravoslavnih kršćana i muslimana.

O razmjernoj malobrojnosti ove vjerske skupine najbolje svjedoče konkretni podaci o broju katolika u Bosni, u kojoj je živjela najveća katolička zajednica na Balkanu. Uglavnom na temelju dokumenata iz vatikanskih arhiva i sekundarne literature nastale radom starijih hrvatskih povjesničara, procijenjeno je

da je tijekom turskih ratova u drugoj polovici i krajem 17. stoljeća iz Bosne izbjeglo oko 150 tisuća katolika u habsburšku Slavoniju i Ugarsku ili u mletačku Dalmaciju, pa ih je sredinom 18. stoljeća ostalo svega 40 tisuća (str. 180-181). Iako je taj broj krajem 18. stoljeća narastao do približno 100 tisuća, ovaj golemi demografski gubitak ostavio je nesagledive posljedice jer je praktički nestao srednji društveni sloj u Bosni, što je jako usporilo sve pokušaje kasnije modernizacije. Dodatnu teškoću izazivala je podijeljenost u pokušajima čvršćeg organiziranja zajednice i njezinog razvitka, jer su različita polazišta i različiti ciljevi triju glavnih snaga koje su se brinule o dobrobiti katolika na Balkanu - rimske Kongregacije za širenje vjere (*Congregatio de propaganda fide*), Franjevačke provincije Bosne Srebrene i Dubrovačke Republike - završavali međusobnim nepovjerenjem i sukobima.

Uobičajeno prepoznavši u Tridentskom koncilu (1545-1563) prekretnicu u životu rimske Crkve nakon suočenja s protestantskim izazovom, autor je u osnutku Kongregacije za širenje vjere 1622. godine na temelju tridentskih načela vidio snažan pomak u odnosu na dotadašnji rad svih katoličkih misija, s naglašenim težnjama za centralizacijom i pojačanim nadzorom nad svim misijskim djelatnostima. U praksi je to značilo mnogo učestalije pohode apostolskih vizitatora iz Rima, koji su dobili poseban zadatak opisati zemljopisne, povijesne, vjerske, političke i etnografske osobine svake zemlje koju su pohodili (str. 139). No, osim te obavijesne djelatnosti koja je sama po sebi morala izazvati sumnju Osmanlija, tradicionalno neutralnih prema razvitku pojedinih kršćanskih zajednica na području pod svojom vlašću, ali izrazitih protivnika rasta njihovih vjerskih ustanova, papinske misionare na Balkanu zatekao je i iznenadan otpor franjevačke zajednice.

Otpor je bio izazvan franjevačkim tradicionalizmom, duboko ukorijenjenim još od vremena prodora Male braće u dalmatinsko zaobalje i Bosnu u 13. stoljeću (autor čak naglašava da su franjevci "jedina ustanova koja u Bosni postoji kontinuirano od kraja 13. stoljeća", str. 17). Osjećalo se također njihovo nezadovoljstvo tridentskim reformama i strah od gubitka povlastica koje su im dodjeljivali i rimski pape i osmanski sultani. Autor je primijetio da se zbog svoje misionarske uloge, s korijenima u srednjovjekovlju, franjevci u Bosni i Hercegovini nisu striktno pridržavali pravila siromaštva, nego su primali milodare i oporuke, koristeći ih uglavnom za gradnju crkava. To je vodilo sukobu ne samo s novim misionarima koji su dolazili uz potporu Kongregacije za širenje vjere, uglavnom sekularnim klericima ili isusovcima, nego i s Dubrovčanima. Osobito privlači pažnju isticanje doprinosa kapelanija dubrovačkih trgovačkih uporišta

diljem Balkana i Ugarske sve do Budima kao trećeg bitnog elementa u nadasve složenom mozaiku katoličke zajednice na području pod osmanskom vlašću.

Na primjeru tridesetogodišnje borbe za beogradsku crkvu (1612-1643) između franjevaca i Dubrovčana, čije su male trgovačke kolonije uvijek imale posebne dušebrižnike, kapelane koji su tako poticali katoličku vjeru i u krajevima gdje drugih katolika nije ni bilo, autor najiscrpnije argumentira svoju tezu da su se vjerski sukobi podudarali s trgovačkima i, šire gledano, općenito društvenima, čime su izlazili daleko izvan duhovnih okvira. Kapelica posvećena sv. Ivanu Krstitelju, podignuta u južnom dijelu dubrovačke trgovačke četvrti u Beogradu i formalno pod upravom franjevačkog samostana u Srebrenici, postala je predmetom spora kad su dubrovački trgovci pokušali istisnuti franjevce i zamijeniti ih isusovcima.

Iako su ranije njegovali međusobno dobre odnose i surađivali otkako su šezdesetih godina 16. stoljeća dubrovačke kapelane u Beogradu zamijenili bosanski franjevci, nagli rast obogaćenih bosanskih trgovačkih obitelji poput Brnjakovića ugrozio je stoljetne dubrovačke pozicije. Franjevačko-isusovačko rivalstvo oko beogradske crkve završilo je pobjedom franjevaca i uspostavom zasebne bosanske trgovačke kolonije u Beogradu 1626. godine (str. 98), a vjerski spor prerastao je u pitanje tko kontrolira trgovinu u balkanskom dijelu Osman-skog Carstva. Iako su Osmanlije naposljetku protjerali franjevce, ovaj udarac dubrovačkom prestižu bio je prevelik i pospješio je konačno zatvaranje dubrovačkih trgovačkih kolonija na Balkanu: dok je krajem 16. stoljeća bilo oko 50 dubrovačkih konzulata na Mediteranu, u balkanskoj unutrašnjosti nije se kasnije održao nijedan. Vrijedna je autorova ocjena da su učenici nadmašili učitelje: "Kao što su Dubrovčani u 13. stoljeću učili trgovački zanat od Mlečana, tako su Bosanci u 15. stoljeću učili trgovački zanat od Dubrovčana" (str. 95).

Postupno širenje Bosanske provincije izazivalo je i drugdje nemir i sumnju Dubrovčana. To se pokazalo također u slučaju Bugarske, gdje su od kraja 16. stoljeća kao misionari djelovali bosanski franjevci. Pokušaji fra Petra Zlojutrića, kojega je papa postavio za biskupa Sofije 1601, da utjeruje više prihoda završili su intervencijom dubrovačkog Senata u korist kapelana tamošnje dubrovačke trgovačke kolonije, don Vicka Agustinova, koji je ranije uspješno služio kao kapelan dubrovačkih trgovaca u Budimu i 1599. godine uputio najraniji podnesak Sv. Stolici, iznijevši 38 problema na koje je naišao tijekom 12 godina službe u Osmanskom Carstvu. Područje njihovih sukoba zahvatilo je i Slavoniju, kamo su bosanski franjevci prodirali preko Save, misionarski djelujući

osobito oko Požege, Velike i Našica, a bilo ih je i u Ugarskoj 80-ih godina 16. stoljeća. Iako nerado, Rim je u ovim sporovima obično podupirao franjevce, svjestan ranijih povlastica koje im je dodijelio i njihovog specifičnog položaja kao vjerske strukture. Osim toga, možemo se složiti s autorovom tvrdnjom da je Rim uvažavao i činjenicu što su, zahvaljujući franjevcima, bosanski trgovci pomagali i razvoj bosanske katoličke kulture, brinući o tiskanju knjiga na bosančici i jačanju bosanske nacionalne svijesti (str. 96-97).

Veliki doprinos Katoličke Crkve u razvoju jedne nacionalne zajednice na Balkanu autor ističe također u albanskom slučaju. Prihvaća stajalište orijentalista Hasana Kalešija da Albanci nisu imali ni svoju državu ni jezičnu kulturu u srednjem vijeku poput Grka, Bugara i Srba, pa je osmansko osvajanje, uništivši druge države na Balkanu, očuvalo albansku etničku skupinu od nestanka i potpune asimilacije. Albanci su pod Osmanlijama jako proširili svoj etnički teritorij na području Kosova i Makedonije i sačuvali su svoju plemensku organizaciju, koja se našla na rubu uništenja pod ranijom bizantskom i srpskom vladavinom (str. 137). Zanimljiv je podatak da su od 15. do 17. stoljeća Albanci dali čak 25 od 92 osmanska vezira, što govori o jakoj islamizaciji cijelog naroda. Međutim, ključnu ulogu u profiliranju albanske nacije autor vidi u Pietru Massarecchiju (*alias* Pjetër Mazreku), barskom nadbiskupu (1624-1643) rodom iz Prizrena, koji se borio za čvrstu povezanost albanskih katolika s Rimom, a uz to za njihovo strogo razdvajanje od slavenskih katolika (str. 143). U tom svjetlu tumači se i otpor albanskog nižeg klera protiv dubrovačkih misionara u Ulcinju i Lješju, koji nisu poznavali albanski jezik i običaje i još su bili optuženi da su prisvajali sredstva namijenjena albanskom kleru za potrebe dubrovačke Crkve.

Prve tiskane knjige na albanskom jeziku, molitvenici, i stipendiranje darovitih albanskih mladića za školovanje u rimskim kolegijima bio je standardan način na koji je Rim brinuo o interesima katoličke zajednice, promičući pismenost i kulturu. Nažalost, ista katastrofa koja je pogodila katolike u Bosni i Hercegovini krajem 17. stoljeća u vrijeme velikih turskih ratova nanijela je nepopravljivu štetu i albanskoj zajednici, što je sve, po autorovoj objektivnoj ocjeni, završilo gubitkom interesa Svete Stolice za Balkan i odustajanjem od većih projekata u korist katolika na teritoriju Osmanskog Carstva.

Istraživanje života katolika na Balkanu ne bi bilo cjelovito bez osvrta na odnose sa Srpskom pravoslavnom Crkvom (autor je namjerno izostavio etnički grčki element, upozorivši na prevelike razlike u odnosu na dominantan slavenski korpus). Dodirnuvši povremene napetosti u odnosima između dviju Crkava,

izazvane uglavnom naporima srpskih episkopa da nametnu poreze katoličkoj zajednici, autora su najviše zanimali pokušaji uspostave crkvenog jedinstva tijekom 17. stoljeća. Procijenio je da su svi ti pokušaji propali zbog kulturne i nacionalne uloge pravoslavne Crkve među Srbima, kao i zbog relativne autonomije koju je uživala u Osmanskom Carstvu (str. 157). S obzirom na broj svojih članova, Srpska pravoslavna Crkva pod Osmanlijama postala je najjača kršćanska zajednica na Balkanu, ali zadržala je jako puno pučkih običaja. Zato je kler bio neuk i još više nesklon reformama koje je zagovarala katolička strana nakon Tridentskog koncila (str. 160), što ima sličnosti s otporom koji su iskazali i bosanski franjevci.

Zaključak o razmjernoj neukosti srpskog pravoslavnog klera autor je argumentirao i činjenicom o neusporedivo manjem broju sačuvanih srpskih pisanih izvora iz ovog vremena u odnosu na izvore iz katoličkih krugova. Veze sa svojom središnjom istraživačkom temom o ulozi Katoličke Crkve u profiliranju nacija na Balkanu vidi u tome što je Srpska pravoslavna Crkva baštinila srednjovjekovnu državu Nemanjića i postala nosilac srpskog nacionalnog identiteta, a kasnije i nove države. Patrijarh je predstavljao i političku glavu naroda (str. 160-161). Sličnosti postoje i u obostrano negativnom utjecaju pučkih vjerovanja na vjersku kulturu, što je pojava ranije osobito zapažena u albanskom slučaju, s razvitkom kriptokršćanstva prožetog elementima pučkih vjerovanja (str. 141).

Šteta je što u ovom poredbenom pregledu nije bilo mjesta i za osvrt na položaj i doprinos židovske zajednice na Balkanu, osim tek usputnog spomena splitske skele (trgovačke luke) otvorene 1592. godine na poticaj mletačkog Židova Daniela Rodrigueza, što je bosanskim trgovcima dalo kratkotrajnu nadu da će u suradnji s Mlečanima konačno potisnuti Dubrovčane kao gospodare balkanske trgovine (str. 95-96). Dok se, s tim u vezi, osvrnuo na slabljenje mletačkog utjecaja na Balkanu jer su dalmatinske biskupije pod mletačkom kontrolom izbjegavale misionarski rad na području pod osmanskom upravom (str. 57-58), čudi što nema ni spomena o habsburškoj ulozi na Balkanu i južnoj Ugarskoj u ovo vrijeme. To se osjetilo samo kroz epizodu o šibenskom kanoniku Ivanu Tomku Mrnaviću koji je, shvativši da je nemoguće u tadašnjim okolnostima realizirati vrlo ambiciozno zamišljen plan o reorganizaciji Katoličke Crkve na Balkanu upućen Kongregaciji za širenje vjere, potražio utočište u Ugarskoj i pod zaštitom ostrogonskog nadbiskupa postao zagrebački kanonik i generalni vikar te na kraju bosanski biskup (str. 60).

Autor pravilno uočava da Franjevačka provincija Bosne Srebrene nije bila monolitan blok i da je, na razini mikrohistorijskog pristupa, moguće jasno razdvojiti čak i stajališta pojedinih samostana. Dok je Fojnica kao vodeći samostan dugo ustrajala u otporu nastojanjima Rima, drugi samostani poput onih u Sutjesci i Kreševu bili su skloniji sporazumu i nagodbi. S druge strane, samostani u Srebrenici i Visokom već sredinom 17. stoljeća izgubili su raniji utjecaj zbog osjetnog pada broja katolika. Zato su i bile poželjne reforme na razini cijele katoličke zajednice na Balkanu, koje su osmišljavali ne samo oci u Rimu nego i klerici na terenu, poput Ivana Tomka Mrnavića ili isusovca Bartola Kašića, s naglaskom na promicanju kulture pisane riječi i školovanju mladih u talijanskim sjemeništim, ali i na jačem crkvenom nadzoru kroz češće pohode apostolskih vizitatora ovim zabačenim krajevima. Uz izdvojene likove ovih velikih mislilaca zanimljive su i neobične sudbine malih ljudi, poput Magdalene Pereš-Vuksanović zvane *La Schiavona*, čiji je životni put u borbi da očuva zavjet djevičanstva (zbog čega se čak prurušila u muškarca i vršila vojnu službu, dok nije našla utočište u Rimu kao sluškinja i napokon kao časna sestra) postao temom hagiografskog životopisa iz pera rimskih redovnika oratorijanaca 1639. godine.

Opremljena malim rječnikom osmanskih i južnoslavenskih izraza vezanih uz pojedina vjerska ili gospodarska pitanja te s 12 karata koje prikazuju raspored katoličkih i pravoslavnih crkvenih ustanova na Balkanu od početka 16. do kraja 17. stoljeća, knjiga predstavlja dragocjeno vrelo različitih informacija i mogućih istraživačkih pristupa ranonovovjekovnoj crkvenoj povijesti Balkanskog poluotoka. Iako bismo poželjeli još širi analitički pristup ovoj složenoj tematici, osobito s obzirom na odraze protureformacije i raznih crkvenih polazišta u zaista bogatom onodobnom književnom stvaralaštvu (autor je istaknuo fra Matiju Divkovića kao “najvećeg bosanskog franjevačkog pisca 17. stoljeća”, ali nema spomena velikih suvremenih dubrovačkih književnika ni osvrt na njihov doprinos katoličkoj obnovi na Balkanu općenito), u ovim ćemo redcima naći pouzdane, cjelovite i dobro argumentirane odgovore na dugi niz istraživačkih pitanja, vezanih i uz cjelinu pojedinih vjerskih zajednica, i uz nemirne živote pojedinaca koji su ih obilježili. Stoga dugujemo zahvalnost autoru i izdavaču na još jednom dragocjenom doprinosu našem razumijevanju kulture Jadrana i zaleđa Balkanskog poluotoka, uz poseban naglasak na dubrovačkoj prošlosti.

Relja Seferović,
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

Vladislav Gučetić, *De casibus domus atque familie sue carmen allegoricum*, edidit Darko Novaković [Biblioteka Marulianum, 10; Niz Kritička izdanja, 2]. Split: Književni krug, 2018. 105 str., [12] str. s tablama

Ova knjiga, druga u nizu kritičkih izdanja koji su pokrenuli splitski *Marulianum* i *Književni krug* (to je ujedno jedini hrvatski niz posvećen upravo kritičkim, filološki dokumentiranim izdanjima),¹ donosi pouzdano uspostavljen tekst dviju dužih dubrovačkih latinskih heksameterskih pjesama iz XVIII. st. te uvodnu studiju priređivača Darka Novakovića (“Epilij i protuepilij o obiteljskom skandalu: *De casibus domus atque familie sue carmen allegoricum* Vladislava Gučetića i odgovor na nj”). Studijom Novaković preokreće sve što je hrvatska povijest o književnosti dosad znala o djelu Dubrovčanina Vladislava Gučetića (1678-1746), suvremenika Diderota i Voltairea, Swedenborga i Alexandra Popea. Naime, naš filolog Mirko Deanović (1935), koji je ostavio dosad najopsežniji opis Gučetićeve djela, iz nejasnih je razloga - Novaković pažljivo opisuje činjenično stanje, ali delikatno se suzdržava od interpretacije - sadržaj jedinog sačuvanog izvora Gučetićeve djela, rukopisa danas u dubrovačkom Arhivu Male braće pod signaturom AMB 242, proglasio jedinstvenom cjelinom, i to upravo pastoralnim, “arkadskim” prikazom Gučetićeve života i obitelji. Nakon Deanovića, tijekom osamdesetak godina, do Novakovića 2018, o rukopisu nije objavljen nijedan izvorni rad.

Novakovićevo izdanje, koje se oslanja i na arhivska istraživanja Nenada Vekarića i Irene Bratičević, upozorava na jednog od vlasnika rukopisa AMB 242, prevodioca i prepisivača Ivana Ksavera Altestija (1727-1816), kao pisara rukopisa identificira Nikolu Vladislavova Bunića (1708-1769), sina Ursule Gučetić, sestre Vladislava Gučetića (paleografskom ga je analizom otkrila Irena Bratičević), te po prvi put otkriva da su u rukopisu zapisana *dva* književna djela, i to dvojice različitih autora. Jednako tako, po prvi se put na osnovi dokumenata rekonstruira stvarna situacija koja je potakla nastanak tih djela. Ta je stvarnost bitno crnja od Deanovićeve “slike potpune Arkadije, dvorova i salona, perika i klavičembala, deklamacija i ljubakanja”.

Najprije je gospodar Gučetić pjesnički preoblikovao svoju životnu nesreću, sukob unutar obitelji oko toga za koga će se udati jedna od Vladislavovih kćeri. Taj je sukob dosegao vrhunac 1744. kad su se u nj upleli i ljudi sa strane te je

¹ Autor prikaza učenik je i kolega Darka Novakovića te član uredništva Biblioteke Marulianum.

došlo do fizičkog obračuna, sudskog procesa i kazne privremenog progonstva iz Dubrovnika za jednog Vladislavova zeta. Iz toga je nastalo preko 1.600 heksametara košmarnih, snu sličnih vizija, gdje usred jedne *selva oscura* rijekom plove mješine koje se pretvaraju u divlje zvijeri i napadaju toranj, dom golubica. Potom, pošto je Gučetić ispjevao svoj epilij, netko drugi - još uvijek ne znamo tko, ali očito dobro upućen u prvu pjesmu (Novaković je nesklon hipotezi da bi to bio pisar rukopisa, Nikola Vladislavov Bunić) - na Gučetićevo je interpretaciju odgovorio *svojim* viđenjem događaja, u svojih oko 960 stihova, također u alegorijskom obliku, no sada više kao "pripovijest s ključem". Nema životinja, već su imena zamijenjena arkadijskim i pastoralnim, u tradiciji Teokrita i Vergilija, a pri kraju djela priložen je "šifrnar". Ta *Anonymi responsio* (kako ju je u izdanju naslovio priređivač) prikazuje Vladislava Gučetića kao poluse-nilnog glavnog krivca za sve nevolje koje su ga snašle - ne štedeći pritom ni Gučetićevo redovničkog prijatelja, propovjednika i književnog povjesničara fra Sebastijana Sladu Dolcija (1699-1777); odgovor je pjesnički kompetentan, no umjetnički vidljivo *inferioran* Gučetićevoj pjesmi.

Tako dolazimo do dva intrigantna aspekta Gučetićevo djela. Prvo, dubrovački je gospodar nedvojbeno vrstan pjesnik. Njegove je stihove naprosto užitak čitati, i kad se bave analizom duševnoga stanja pjesničkoga subjekta, i kad iskazuju pobožnost (na takvim sam mjestima, čitajući, razmišljao o Gučetićevo sugrađaninu iz prethodnog stoljeća, Gunduliću), pa i u pripovjednom dijelu epilija, gdje se opisuje fantastičan sukob usred one mračne šume. Zahtjevnim medijem latinskih stihova - najprije elegijskih distiha u uvodnoj poslanici, potom u epskom heksametru - Gučetić vlada s lakoćom i jasnoćom, a sklon je i dojmljivim izrazima, pogotovo kad opisuje gibanja duha.

Naveo bih dva primjera za to, dajući svoje pokušaje prijevoda (Novakovićovo izdanje donosi samo izvornike pjesama, ali i njihove opsežne parafraze u uvodnoj studiji). Najprije, iz uvodne poslanice koju arkadijski imenovani "Alfezibej Fuzije" upućuje "Evandru Niciju" - to jest, kako Novaković uvjerljivo čita iz same pjesme, fra Sebastijanu Sladi - jedna od Gučetićevih psihičkih analiza, u ovidijevskom i paradoksalnom stilu, kao odgovor na pitanje zašto je odabrao pjevanje o svojoj traumi:

*Vulnera si stillent et adhuc sit aperta cicatrix,
Tangit sollicita saucius ipse manu
Atque acres narrat quos senserit ipse dolores
Et gaudet tactu sepe dolere suo.*

*Nostra etiam fuerit non ultima forte voluptas
 Quę lacerant nostris incubuisse malis,
 Sint licet et pelago belloque acriora feroci,
 Sint licet et quovis vulnere acerba magis.
 Quę si facta dolent, pariunt memorata quietem
 Lętitiamque affert quam fugat ipse dolor.*

Ako još kaplje iz rana, ožiljak još otvoren je,
 ranjenik još drhtavom rukom dira rane sam,
 tad priča o ljutoj boli koju tim je izazvao
 i često mu drago biva što ga boli jer se dira.
 Tako ni moja naslada nije malena bila
 kad sam se bacio na zla koja mi razdiru dušu,
 makar su gora od oluje i od surovog rata,
 makar peku žešće nego ljuta rana.
 Neka ta djela bole, ali sjećanja će rodit spokoj;
 bol donosi istu onu radost koju oduzima.

Potom, nakon himničkog, gotovo ekstatičnog zaziva *ex profundis* Bogu Ocu, Trojstvu i Djevici Mariji, Gučetić počinje epsko pripovijedanje svoje nesreće opisujući stanje u kojem se nalazio:

*Postquam bis geminę me fractum funere prolis
 Invida Mors nimium, nimium imperiosa subegit,
 Multiplicique domus iacuit prostrata sub ictu,
 Atque omnis periit spes mascula meque iacentem
 Semianimemque meę iussit superesse ruinę,
 Ducebam exanguis tenebrosa silentia vite
 Męsta cruentatę fugiens commercia lucis,
 Me fugiens, onus ipse mihi, noctesque diesque
 Lugebam tacitus crudi sub iure doloris,
 Quo curę vigiles, quo vulnera cordis agebant,
 Quo suspirantem lacrymę rapuere, sequebar.*

Pošto me dvaput slomila odnoseći dvoje djece
 smrt okrutna preko mjere, preko mjere svojevoljna,
 te je naša kuća pala nice pod tim udarcima,

zgasnule su muške nade; bolestan i prepolovljen
 morao sam nadživjeti propast sebe sama;
 tako sam u beskrvnom mraku muklom bivstvovao,
 s krvavim sam svjetlom susret prežalostan odbijao,
 odbijao samog sebe, sebi teret; danju, noću
 žalovao šuteći, sav u vlasti nedozrelog bola;
 kud me vječna briga vukla, kuda rane srca moga,
 kud su suze nosile me u jecanju, išao sam.

Drugi je intrigantan aspekt odnos djela prema stvarnosti. U Dubrovniku sredinom 18. stoljeća - dok u Europi žive i djeluju, kako smo rekli na početku, Montesquieu, Voltaire i Rousseau, David Hume, Alexander Pope i Jonathan Swift - pjevanje na latinskom književni je medij dovoljno podatan da i autorima i čitaocima najužega kruga (ove su pjesme zasigurno upućene *lokalnoj* publici) omogući izražavanje najtežih, najmučnijih trauma. Latinsko pjesništvo nastupa kao svojevrsna psihoterapija *ante litteram*; užas pred apsurdnom svakodnevice - pred igrama sudbine i paklom koji su *oni drugi* - biva preoblikovan u fantastične vizije (podsjećajući i na one dva stoljeća starije u Vetranovićevu *Piligrinu*). Pritom se antičkom tradicijom pjevanja na latinskom, koju bez sumnje poznaju i iz škole i iz privatne lektire, kulturni Dubrovčani - više *gentlemen poets* negoli pjesnici po pozivu - koriste vrlo neopterećeno, kreativno, bez zazora miješajući žanrove. I takvo pjevanje nipošto nije dokona, hermetična igra; ono je dovoljno važno, dovoljno *opasno*, da potakne repliku (za Novakovića *protupjesmu*) u istome mediju i ključu.

Velika dubrovačka latinistička imena XVIII. st. (Kunić, Bošković, Zamanja, Galjuf) većinom djeluju izvan Grada. Temeljit filološki rad Novakovića i suradnika na pjesmama Vladislava Gučetića i anonimnog protupjesnika potiču na postavljanje novih pitanja o književnoj kulturi *unutar* Grada, pa i unutar jedne plemićke obitelji. Ta bi pitanja mogla dovesti i do nove interpretacije književne povijesti osamnaestostoljetnog Dubrovnika.

Neven Jovanović,
 Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Stjepan Ćosić i Mijo Korade, *Isusovci u Dubrovniku. Komentari Stephana Desiderija iz 1693.*, Zagreb: Leykam international, 2019. 170 str.

Višestoljetna prisutnost isusovačkog reda u Dubrovniku dosad je historio-grafski bila uglavnom solidno popraćena i dokumentirana. U metodološkom su smislu takvi radovi bili utemeljeni na arhivskoj građi i pisanim vrelima, zahvaljujući kojima je izvrsno obuhvaćen duhovni i prosvjetni aspekt djelatnosti reda. Međutim, kako s vremena na vrijeme novi izvori bivaju otkriveni, tako njihov sadržaj doprinosi produbljivanju dosadašnjeg znanja te posljedično utječe i na interpretativne pomake unutar historiografskog diskursa o pojedinim temama. Izvrstan primjer za to može biti knjiga *Isusovci u Dubrovniku. Komentari Stephana Desiderija iz 1693.*, koja ne samo da pridonosi boljem razumijevanju djelatnosti jezuita u Dubrovniku koncem 17. st. već progovara i o nizu tema koje nužno nisu vezane uz vjersku problematiku, čime ovaj izvor može biti podjednako zanimljiv širem krugu zainteresiranih čitatelja i istraživačima povijesti života i svakodnevice.

Knjiga *Isusovci u Dubrovniku. Komentari Stephana Desiderija iz 1693.* objavljena je u Zagrebu u izdanju Leykam international 2019. godine, a za tisak su je priredili Stjepan Ćosić i Mijo Korade. U njezinom se središnjem dijelu (str. 57-153) donosi kraći kroničarski tekst Stephana Desiderija (1671-1749), mladog isusovca rodom iz Umbrije, koji je nepune tri godine proveo kao učitelj u dubrovačkoj isusovačkoj školi. Osim Desiderijeva teksta, knjiga sadrži uvodnu studiju (str. 5-57) i priloge (str. 153-165).

Uvodna studija sustavno i problemski razmatra djelatnost isusovačkog reda u Dubrovniku, najprije kroz prizmu odnosa sa svjetovnim vlastima, a zatim i kroz vjersko-prosvjetni rad članova reda. Pri kraju teksta autori se upuštaju u kratku analizu Desiderijeva rukopisa. Vjersko-prosvjetni rad isusovaca u Dubrovniku, koji službeno počinje 1559. godine dolaskom prvih članova u grad, od samih je početaka bio, kao što to autori ističu, obilježen ambivalentnim odnosom sa svjetovnim vlastima. Našavši se u svojevrsnom procjepu između realpolitičkog i intervencionističkog promišljanja vanjske politike među vlastelom, isusovci su vrlo vješto lavirali između različitih interesnih skupina, ovisno o unutrašnjim previranjima i smjeni vladajuće političke paradigme. Stoga su nerijetko dolazili u sukob s vlastima, s često neizvjesnim ishodom za egzistenciju samoga reda u gradu. Ćosić i Korade potom se u nastavku teksta osvrću na vjersko-prosvjetni rad talijanskih isusovaca koji su djelovali u Dubrovniku, iznoseći ukratko njihove biografije, a potom i djelatnost u okviru

reda (misijska, prosvjetna, duhovna). Među važnijim pripadnicima reda koje autori spominju nalaze se imena Giulija Mancinellija, Tomasina Baldasinija, Giovannija Battista Tolomeija i Ardelija Della Belle. U posljednjem dijelu teksta Ćosić i Korade donose osnovne biografske podatke o Stephanu Desideriju kao i kratak sadržaj Komentara s naglaskom na pojedinim bitnim momentima unutar rukopisa koji imaju literarno-historijsku važnost.

Najveći dio knjige čini Desiderijev rukopis koji je donesen u izvornoj latinskoj inačici i u prijevodu na hrvatski jezik. Rukopis su preveli Maja Pajnić i Jozo Ivanović, pojedine ispravke obavila je Maja Matasović, dok su završnu redakciju transkripcije i prijevoda proveli priređivači zajedno s Vesnom Rimac.

Desiderijev rukopis podijeljen je tradicionalnim stilom u dvije knjige od kojih svaka ima po deset poglavlja, s dodanim kraćim predgovorom na početku prve knjige. U predgovoru Desiderije svoje djelo posvećuje sv. Stjepanu Prvomučniku, a glavni mu je cilj, kako ističe, pisati o smještaju i običajima gradova u koje je odaslan po naredbi poglavara reda. Okarakteriziravši skromno svoj rad pokušajem i naglasivši da mu cilj nije natjecanje s velikim antičkim piscima (Livijem, Kurcijem, Florom i Salustijem) koje će u radu nastojati oponašati, Desiderije nam odaje i svoj kroničarski *modus operandi*: manje će pisati o onome što je već do sada poznato, a više će se posvetiti pisanju o stvarima koje je doživio vlastitim očima i čuo vlastitim ušima. Za ovakav tip narativnog izvora posebno je zanimljivo i autorovo samorefleksivno stajalište o onome što piše, smatrajući kako je sve što je napisano od ljudi uvijek podložno propitivanju u odnosu na ono božansko - pa tako i ovaj njegov kroničarski prvijenac.

U početnim poglavljima obiju knjiga autor piše iz egohistorijske perspektive govoreći ponajprije o sebi (dolasku u Dubrovnik, zdravlju, obitelji), a u ostalima se pretežno bavi opisom pojedinih događaja. Zbog toga su poglavlja tematski vrlo raznolika, neizoštrene kroničarskog fokusa, iz čega se jasno može vidjeti da je autor odustao od prvotno zamišljenog nauma da se posveti opisu gradova u koje je odaslan. Iako je neispunjenje cilja za Desiderija zasigurno predstavljalo osobni neuspjeh, čitatelji ovog djela svakako mogu biti zadovoljni činjenicom da je pisac ovim rukopisom obuhvatio širok splet tema, zahvaljujući čemu danas u knjizi možemo čitati o vjerskoj povijesti, ali i o životu i svakodnevicu 17. stoljeća.

S obzirom na to da je sadržaj ovog rukopisa podosta teško prikazati slijedeći klasičnu piščevu naraciju, u daljnjem ću dijelu teksta iznijeti dva ključna momenta unutar kronike koja su, prema mom mišljenju, vrijedna zapažanja iz aspekta vjerske, historijsko-imagološke te sociokulturne povijesti.

Prvi moment je svakako onaj vezan uz poznavanje vjerskih prilika na dubrovačkom području, konkretnije, odnosa između isusovaca i nadbiskupske vlasti u Dubrovniku. Povrh doista širokog raspona tema o kojima Desiderije progovara, čitatelj će između redova jasno uočiti političku intenciju samog autora: namjeru da se kroz kroničarski tekst obračuna s dubrovačkim nadbiskupom Giovannijem Vincenzom Lucchesinijem kojemu je, kvantitativno gledano, posvećeno podosta prostora u objema knjigama. Nadbiskup time, usprkos činjenici da se Desiderije trudi ne spomenuti njegovo ime, postaje - usudio bih se reći - glavnim protagonistom ove kronike u kojoj pisac odabranim primjerima implicitno čitatelju skreće pažnju na njegovu prevrtljivu i amoralnu narav. Najprije u 7. poglavlju kada progovara o nadbiskupovu pokušaju da pod svoj nadzor stavi članove reda, što je među isusovcima izazvalo popriličnu konsternaciju i na koncu dovelo do zabrane vršenja ispovijedi članovima reda te protjerivanja učitelja Baldassinija iz Dubrovnika (nakon burne reakcije na zabranu obavljanja ispovijedi, kada je učenike uputio na ispovijed u nadbiskupsku palaču). Zatim, u drugom slučaju, u podužem opisu koji se proteže kroz nekoliko poglavlja druge knjige, izvanbračne afere i ubojstva trgovca Čelovića u kojemu su sudjelovali vlastelini Frano Bona i Tomo Bassegli, prilikom čega su se ubojice od svjetovnih vlasti sklonili u crkvu. Nadbiskupovu prevrtljivu narav pokazuje na primjeru njegove promjene mišljenja glede ulaska vojnika u crkvu. Naime, nadbiskup je taj pothvat isprva odobrio, a potom odbio prijeteci papinom intervencijom.

Drugi važan moment ovog rukopisa bio bi historijsko-imagološki i antropološki. Na jednome mjestu Desiderijev rukopis ozračuje Dubrovnik 17. stoljeća, onako kako ga je tada doživio mladi talijanski redovnik. Njegov doživljaj Dubrovnika posebno je zanimljiv. Pisac bogatstvo i višestoljetnu samostalnost grada u imagološkom smislu suprotstavlja izrazito surovim prirodnim uvjetima područja na kojemu se grad nalazi (loš zrak, studen, bura, česti potresi). I kao takav, unatoč nepovoljnoj klimi koja ga okružuje, Dubrovnik je prikazan kao izrazito prosperitetan grad, a njegovo stanovništvo civilizirano i pobožno, prilikom čega pisac posebno ističe brigu za siromašne i bolesne. Društveni poredak prikazao je gotovo pa harmoničnim. Govoreći o političkom ustroju grada, doduše s ponekim pogreškama koje mu se u tekstu znaju potkrasti, Desiderije polemizira s piscima koji nagovještavaju pad moći ove mediteranske državnice, koja se prema njegovu mišljenju još uvijek dobro drži - odgađajući vlastitu starost. Imagološki također može biti zanimljiv piščev opis vjerskih konvertita kao i njegovi stavovi o postupanju s takvim ljudima koji bi trebali biti izrazito

strogi s ciljem da se pošalje jasna poruka. Vrijedan doprinos poznavanju dubrovačke svakodnevice 17. stoljeća zastupljen je u nekoliko poglavlja u kojima autor, primjerice, opisuje dubrovačko plemstvo te progovara o položaju žena u Dubrovniku. Posebno je zanimljiv i njegov opis Feste sv. Vlaha, ali i obrazovanja u Dubrovačkoj Republici. Tom prilikom gradskim ocima nije propustio uputiti kritiku na račun njihova odnosa prema obrazovanju. Naime, jasno je kritizirao običaj mladih vlastelina da u trenutku stupanja u Veliko vijeće predikaju školovanje, za čim se povodi i građanstvo (smatrajući da je to iz konsternacije kada vide kako neobrazovan patricijat upravlja gradom). Time prema njegovu mišljenju Dubrovnik biva lišen obrazovanih ljudi koji bi mogli svojim znanjem doprinijeti njegovu blagostanju.

Poseban dodatak na kraju rukopisa čini popis pisaca kojima se Desiderije inspirirao pišući ovo djelo, kao i detaljan popis polaznika isusovačke škole za vrijeme njegova boravka u Dubrovniku, uz koji se nalazi i manji pojmovnik riječi s latinskog na talijanski i lokalni jezik. Posljednju cjelinu knjige, sadržajno ujedno i najkraću, čine prilozi u kojima su doneseni faksimili pojedinih stranica rukopisa te fotografije isusovačkog kolegija.

Prava vrijednost knjige *Isusovci u Dubrovniku. Komentari Stephana Desiderija iz 1693.* jest, usudio bih se reći, u njezinoj raznolikosti (unatoč sasvim oprečnom naumu njezina pisca) koja joj u istraživačkom smislu daje višedimenzionalnost; mogućnost da na jednom mjestu pored vjerskih tema osvjedoči i o onim svjetovnim, koje danas mogu biti zanimljive istraživačima historijske antropologije, imagologije te socijalne povijesti. Pored toga, posebno zanimljiva može biti i politička nit koju pisac provlači kroz svoju kroniku, a koja se ujedno isprepliće i s osobnom poviješću.

Ivan Grkeš,
povjesničar, Dubrovnik

Obnova crkve sv. Vlaha u Dubrovniku (1993.-2016.) Zbornik radova sa stručnog skupa održanoga na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu 25. travnja 2016., ur. Katarina Horvat Levaj, Ivanka Jemo i Emilio Marin. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatsko katoličko sveučilište-Dubrovačka biskupija-ArTresor naklada, 2018. 275 str.

Vrlo brzo nakon što je crkva sv. Vlaha u Dubrovniku nastradala u razaranja-
njima tijekom Domovinskog rata, pristupilo se sanaciji ratnih šteta, a zatim se
taj proces nastavio temeljitom sveobuhvatnom obnovom crkve. Povodom za-
vršetka dvadesettrogodišnje obnove na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u
Zagrebu, u travnju 2016, održan je stručni skup *Obnova crkve sv. Vlaha u Du-
brovniku (1993.-2016.)* te su izlaganja sa skupa okupljena u istoimeni zbornik
radova, objavljen 2018.

Mekoukoričena knjiga velikog formata, čiju naslovnicu krasí fotografija svo-
da crkve, podijeljena je na uvodne tekstove, jedanaest radova autora koji su su-
djelovali na stručnom skupu i dodatke. Na početku se, u uvodnom tekstu, čita-
teljima obraća urednica Katarina Horvat-Levaj (str. 9), nakon čega slijede kraći
prigodničarski prilozi ministrice kulture Nine Obuljen-Koržinek (str. 11-13),
dubrovačkoga biskupa Mate Uzinića (str. 15-17), rektora Zborne crkve sv. Vlaha
don Tome Lučića (str. 19-21) i Maje Nodari iz *Društva prijatelja dubrovačke
starine* (str. 23-31).

Današnja, barokna crkva sv. Vlaha u Dubrovniku nastala je početkom 18.
st., nakon što je u požaru 1706. nestala ranija, kasnosrednjovjekovna crkva.
Kasnosrednjovjekovna se crkva nalazila na prostoru južne polovice današnje
crkve te je bila orijentirana u smjeru istok-zapad, za razliku od današnje crkve
koja je orijentirana u smjeru sjever-jug. Na kasnosrednjovjekovnu crkvu nasla-
njala se općinska loža, koja se nalazila na prostoru sjeverne polovice današnje
crkve. Upravo iz razloga što se barokna crkva temeljila dijelom na ostacima
kasnosrednjovjekovne crkve, a dijelom na rastresitom tlu lože, tijekom stoljeća
nastale su pukotine na istočnom i zapadnom zidu, što je bio jedan od glavnih
izazova obnove, kojega se dotiču i mnogi od autora u zborniku. Dugotrajnu
obnovu crkve sv. Vlaha vodio je i koordinirao Zavod za obnovu Dubrovnika,
čiji su zaposlenici također sudjelovali u stručnom skupu i u nastanku ovog
zbornika.

Arheolog Emilio Marin u svom je radu »Arheološka istraživanja crkve sv.
Vlaha, koja je vodio Ivica Žile (2005.)« (str. 33-45) donio pregled arheoloških
istraživanja crkve, navodeći da je važnu ulogu u tom postupku imala usporedba

otkrivenih ostataka srednjovjekovne crkve sv. Vlaha s onim što o tome govore pisani izvori, ponajprije Filip de Diversis (15. st.) u svojem *Opisu slavnog grada Dubrovnika*. U jezgrovito i jasno pisanom radu autor ističe da su istraživanja, koja je vodio arheolog Ivica Žile, izvedena po svim pravilima struke.

U radu »Povijest i oblikovanje crkve sv. Vlaha« (str. 47-71) akademik Igor Fisković iznosi povijesne spoznaje o ranijoj, srednjovjekovnoj, i kasnijoj, baroknoj crkvi sv. Vlaha, stavljajući to u kontekst urbanističkog razvoja Dubrovnika i utjecaja cjelokupnog duhovnog ozračja dubrovačke zajednice na gradnju crkve. Za čitatelje izvan kruga stručnjaka bilo bi poželjno da je rad opremljen znanstvenim aparatom s uputnicama na građu i literaturu o pojedinim komunalnim odlukama i podacima iz dokumenata.

O značenju i važnosti konzervatorskih radova te načelima primijenjenima prilikom obnove crkve u svom radu »Konzervatorski pristup obnovi crkve sv. Vlaha« (str. 73-89) pišu Antun Baće i Zehra Laznibat. Autori ističu interdisciplinarni pristup u cjelovitoj obnovi crkve sv. Vlaha te ukazuju na to koliko značenje crkve sv. Vlaha nadilazi materijalnu dimenziju zbog velike identitetske i duhovne važnosti za društvenu zajednicu.

Rad Ivanke Jemo »Obnova crkve sv. Vlaha – od sanacije ratnih šteta do sustavne obnove« (str. 91-113) posebno je značajan po tome što na jednom mjestu vrlo upućeno donosi pregled svih radova koji su poduzeti tijekom dugotrajne obnove crkve, podatke o izvođačima i voditeljima tih radova te izvorima njihovog financiranja.

Sanja Krželj u svom radu »Organizacija i koordinacija obnove crkve sv. Vlaha (2008.-2016.)« (str. 115-129) detaljno opisuje proces organizacije i koordinacije obnove crkve koju je vodio Zavod za obnovu Dubrovnika te, zaključno, izdvaja neke probleme zakonske regulative koji su uočeni prilikom tog procesa i, što je iznimno korisno, predlaže rješenja tih problema u budućnosti.

U radu »Geotehnička gledišta sanacije i obnove crkve sv. Vlaha« (str. 131-139) Predrag Mišćević iznosi zaključke istraživanja temeljnog tla ispod objekta i svojstva izvedenih temelja objekta, kako bi se utvrdili mogući uzroci oštećenja na crkvi. Za tu potrebu korišteni su podaci o geotehničkim istražnim radovima - kako oni koji su izrađeni za cijelu užu gradsku jezgru, tako i oni koji su izrađeni za samu crkvu sv. Vlaha. U radu se posebno bavi nastankom pukotina na istočnom i zapadnom zidu crkve, istražujući njihov uzrok. Tekst je upotpunjen slikovnim priložima s prikazom oštećenja.

Egon Lokošek autor je rada pod naslovom »Analiza postojećeg stanja i projekt sanacije i obnove nosivog sustava crkve sv. Vlaha« (str. 141-177) u kojem detaljno opisuje proces analize stanja crkve, citirajući dijelove projektne dokumentacije te upotpunjujući tekst fotodokumentacijom oštećenja. Na kraju navodi kako je stručno savjetodavno povjerenstvo odabralo 8,0 stupnjeva potresnog intenziteta prema MCS skali za sanaciju i obnovu nosivog sustava crkve, s obzirom na to da bi viša protupotresna zaštita unaprijed narušila autentične vrijednosti spomenika kulture.

»Prikaz konstrukcijske sanacije crkve sv. Vlaha u izvođenju tvrtke Građevinar-Quelin (1993.-2010.)« (str. 179-187), kojemu je autor Nikola Bakija, donosi pregled radova spomenute tvrtke na crkvi sv. Vlaha još od sanacije ratnih oštećenja 1993., kada su popravljena oštećenja na balustradi, stubištu i ukrasnom medaljonu na pročelju crkve. Navode se i ostali radovi u kojima je tvrtka sudjelovala, počevši s otklanjanjem lokalnih oštećenja na vanjskom i unutrašnjem zidu te na saniranju i restauriranju triju kipova na vrhu sjevernog pročelja (Vjere, Nade i sv. Vlaha), preko radova iskopa oko crkve za potrebe arheoloških istraživanja, pa do radova sanacije i konzervatorsko-restauratorskih radova na sjevernom pročelju te radova konstrukcijske sanacije krova i kupole.

Mario Braun, autor rada »Restauratorski radovi na crkvi sv. Vlaha u izvođenju Hrvatskog restauratorskog zavoda (1993.-2010.)« (str. 189-219), pruža uvid u složen proces konzervatorsko-restauratorskih radova na crkvi i njezinom inventaru, čemu je prethodilo dokumentiranje i izrada elaborata. Osobitu pozornost autor posvećuje aktivnostima konzervatora i restauratora tijekom i neposredno nakon napada na Dubrovnik u Domovinskom ratu.

Vinko Pešorda u svom prilogu »Konzervatorsko-restauratorski radovi i građevinska sanacija u interijeru crkve sv. Vlaha u izvođenju tvrtke Hedom (2014.-2016.)« (str. 221-233) ističe slojevitost rada na ovom nepokretnom kulturnom dobru i nužnost uključivanja stručnjaka različitih formacija. Također naglašava kako se prilikom radova posebna pozornost posvećivala povijesnoj i dokumentarnoj vrijednosti svakog graditeljskog dijela cjeline te kako se svaki zahvat u najvećoj mjeri htjelo prilagoditi očuvanju izvornoga stanja.

U prilogu »Restauratorski radovi na inventaru crkve sv. Vlaha (2000.-2016.)« (str. 235-259) Božena Popić Kurtela spominje tim od 30 restauratora (iz restauratorskih odjela HRZ-a iz Dubrovnika i Zagreba, iz Dubrovačkih muzeja te nekoliko privatnih restauratora iz Dubrovnika) zajedno s djelatnicima tvrtke Hedom. Prilikom restauracije, najveći dio dobara premješten je u restauratorske radionice, dok je

dio restauriran *in situ*, poput glavnog i bočnih oltara, propovjedaonice i kamenih kipova. Tekst je popraćen fotografijama inventara prije i nakon restauracije.

U završnom dijelu knjige donesen je kronološki pregled obnove crkve i inventara (str. 261-264), popis elaborata (str. 265-269) i pregled korištene literature (str. 271-275). Posebno je korisna »Kronologija obnove crkve i inventara« u kojoj su navedeni svi radovi koji su izvođeni na crkvi i inventaru, vrijeme kada su provedeni te tko je bio njihov izvođač. Zbornik je opremljen velikim brojem slikovnih prikaza u boji: tlocrtima i nacrtima s prikazom arheoloških nalaza na lokaciji crkve, fotografijama arheoloških istraživanja, simulacijom izgleda kasnosrednjovjekovne crkve, njezinim tlocrtima i vedutama grada koji je prikazuju. Nizom fotografija prikazane su i pojedine faze radova na crkvi, crkva neposredno nakon ratnih oštećenja, dijelovi inventara prije i nakon restauracije. Time Zbornik prerasta u koristan priručnik za svakoga tko se želi pobliže uputiti u obnovu crkve sv. Vlaha u Dubrovniku, a zasigurno će predstavljati i važan izvor podataka za stručnjake koji se u budućnosti budu suočavali sa sličnim izazovima.

Autori u Zborniku posebno naglašavaju i pokazuju koliko vrijednost crkve sv. Vlaha nadilazi njezino materijalno značenje te koliko je lik sv. Vlaha duboko utkan u identitet i duhovno ozračje Dubrovnika. Iz zbornika radova *Obnova crkve sv. Vlaha u Dubrovniku* vidljiva je vrlo uspješna suradnja stručnjaka različitih profesija na ovom velikom projektu. Pružajući detaljne informacije o procesu obnove crkve, zbornik na neki način nadopunjuje monografiju *Zborna crkva sv. Vlaha* (2017.) te, zajedno s njome, pruža bitne podatke i saznanja o ovom više od 300 godina starom simbolu grada Dubrovnika.

Mihaela Tikvica,
doktorand, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

POPIS IZDANJA ZAVODA ZA
POVIJESNE ZNANOSTI HAZU U DUBROVNIKU

Monumenta historica Ragusina

1. *Spisi dubrovačke kancelarije: Zapisi notara Tomazina da Savere 1278-1282*, ur. Gregor Čremošnik. Zagreb, 1951.
2. *Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara Tomazina de Savere 1282-1284, Diversa Cancelariae I (1282-1284), Testamenta I (1282-1284)*, ur. Josip Lučić. Zagreb, 1984.
3. *Zapisi notara Tomazina de Savere 1284-1286*, ur. Josip Lučić. Zagreb, 1988.
4. *Zapisi notara Andrije Beneše 1295-1301*, ur. Josip Lučić. Zagreb, 1993.
5. *Libro negro del Astarea*, ur. Ante Marinović. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
6. *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, ur. Nella Lonza i Zdravko Šundrica. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
7. *Knjige nekretnina Dubrovačke općine (13-18. st.). Libri domorum et terrenorum communis Ragusii deliberatis ad afflictum (saec. XIII-XVIII)*, ur. Irena Benyovsky Latin i Danko Zelić, vol. 1-2. Zagreb-Dubrovnik, 2007.
8. Seraphinus Maria Cerva, *Prolegomena in Sacram metropolim Ragusinam*, ur. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik, 2008.
9. Benedikt Kotrulj, *Libro Del Arte Dela Mercatura. Knjiga o vještini trgovanja*, ur. Zdenka Janeković Römer. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
10. *Odluke dubrovačkih vijeća 1395-1397*, ur. Nella Lonza. Zagreb-Dubrovnik, 2011.
11. Serafin Marija Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*, ur. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik, 2012.
12. *Knjiga rizničarskih najмова / Liber afflictuum Thesaurarie (1428-1547)*, ur. Danko Zelić. Zagreb-Dubrovnik, 2012.
13. Seraphinus Maria Cerva, *Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum. Seculum primum ab anno MCCXXV ad annum MCCCXXIV. Editio princeps*, ur. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik, 2017.

Monumenta Catarensia

1. *Kotorski spomenici: Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326-1335*, ur. Antun Mayer. Zagreb, 1951.

*Anali**Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku:*

1 (1952), 2 (1953), 3 (1954), 4/5 (1956), 6/7 (1959), 8/9 (1962), 10/11 (1966), 12 (1970)

Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku:

13/14 (1976), 15/16 (1978)

Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku:

17 (1979), 18 (1980), 19/20 (1982), 21 (1983), 22/23 (1985), 24/25 (1987)

Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku:

26 (1988), 27 (1989), 28 (1990)

Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku:

29 (1991), 30 (1992), 31 (1993), 32 (1994), 33 (1995), 34 (1996), 35 (1997), 36 (1998), 37 (1999), 38 (2000), 39 (2001), 40 (2002), 41 (2003), 42 (2004), 43 (2005), 44 (2006), 45 (2007), 46 (2008), 47 (2009), 48 (2010), 49 (2011), 50 (2012), 51/1 (2013), 51/2 (2013), 52/1 (2014), 52/2 (2014), 53/1 (2015), 53/2 (2015), 54/1 (2016), 54/2 (2016), 55/1 (2017), 55/2 (2017), 56/1 (2018), 56/2 (2018), 57 (2019), 58 (2020)

Dubrovnik Annals

1 (1997), 2 (1998), 3 (1999), 4 (2000), 5 (2001), 6 (2002), 7 (2003), 8 (2004), 9 (2005), 10 (2006), 11 (2007), 12 (2008), 13 (2009), 14 (2010), 15 (2011), 16 (2012), 17 (2013), 18 (2014), 19 (2015), 20 (2016), 21 (2017), 22 (2018), 23 (2019), 24 (2020)

Monografije

1. Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*. Dubrovnik, 1955.
2. Cvito Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja*. Split, 1966.
3. Grga Novak, *Povijest Dubrovnika od nastarijih vremena do početka VII stoljeća*. Dubrovnik, 1966.
4. Ilija Mitić, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*. Dubrovnik, 1973.
5. Josip Lučić, *Povijest Dubrovnika od VII st. do g. 1205*. Zagreb, 1973.
6. Ivo Perić, *Dubrovačka periodika 1848-1918*. Dubrovnik, 1980.
7. Ivo Perić, *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici*. Dubrovnik, 1983.

8. Nenad Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*. Dubrovnik, 1989.
9. Bruno Šišić, *Dubrovački renesansni vrt*. Dubrovnik, 1991.
10. Stanislava Stojan, *Ivan August Kaznačić, književnik i kulturni djelatnik*. Dubrovnik, 1993.
11. Antun Ničetić, *Povijest dubrovačke luke*. Dubrovnik, 1996.
12. Slavica Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*. Dubrovnik, 1996.
13. Nella Lonza, *Pod plaštem pravde*. Dubrovnik, 1997.
14. Vesna Miović-Perić, *Na razmeđu*. Dubrovnik, 1997.
15. *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, sv. 1. Dubrovnik, 1998.
Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, sv. 2. Dubrovnik, 1999.
16. Slavica Stojan, *Anica Bošković*. Dubrovnik, 1999.
17. Stjepan Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*. Dubrovnik, 1999.
18. Katarina Horvat-Levaj, *Dubrovačke barokne palače*. Zagreb-Dubrovnik, 2000.
19. Niko Kapetanić, *Epigrafički spomenici Konavala iz vremena Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik, 2000.
20. Filip de Diversis, *Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, ur. Zdenka Janeković-Römer. Zagreb-Dubrovnik, 2001.
21. Bruno Šišić, *Vrtni prostori povijesnog predgrađa Dubrovnika - od Pila do Boninova*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
22. Vesna Čučić, *Posljednja kriza Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
23. Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
24. Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
25. Nikica Talan, *Antónia Pusich. Život i djelo*. Zagreb-Dubrovnik, 2006.
26. Slavica Stojan, *Slast tartare. Marin Držić u svakodnevicu renesansnog Dubrovnika*. Zagreb-Dubrovnik, 2007.
27. Zlata Blažina-Tomić, *Kacamorti i kuga: utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, Zagreb-Dubrovnik, 2007.
28. Zdravko Šundrica,
Tajna kutija Dubrovačkog arhiva, sv. 1. Zagreb-Dubrovnik, 2008.
Tajna kutija Dubrovačkog arhiva, sv. 2. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
29. Nella Lonza, *Kazalište vlasti: Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
30. Mirko Kratofil, *Bibliografski pregled historiografskih radova o Dubrovniku (2000-2006)*. Zagreb-Dubrovnik, 2009.

31. Milovan Tatarin, *Čudan ti je animao čovjek. Rasprave o Marinu Držiću*. Zagreb-Dubrovnik, 2011.
32. Dubrovnik ponovljen *Jakete Palmotića Dionorića*, ur. Slavica Stojan. Zagreb-Dubrovnik, 2014.
33. Lovro Kunčević, *Mit o Dubrovniku: diskursi o identitetu renesansnoga Grada*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
34. Jelena Obradović Mojaš, *Kolenda u Dubrovniku. Tradicija kolendavanja od 13. do 21. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2017.
35. Ivana Brković, *Političko i sveto. Identitet prostora i prostori identiteta u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
36. Nikša Varezić, *Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu. Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
37. Slavica Stojan, *Ombla, vile i vilani. Povijest svakodnevnice u ljetnikovcima Rijeke dubrovačke (15. do 19. st.)*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
38. Lovro Kunčević, *Vrijeme harmonije. O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik, 2020.
39. Neda Kovačić, *Tijelo kao dokaz. Medicinska vještačenja u postupcima kaznenog suda u Dubrovniku u 18. stoljeću*. Zagreb-Dubrovnik, 2020.

Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice

1. Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*. Dubrovnik, 1990.
2. Antun Golušić, *Rodovi Slanskog primorja*. Dubrovnik, 1991.
3. Nenad Vekarić,
Stanovništvo poluotoka Pelješca, 1. Dubrovnik, 1992.
Stanovništvo poluotoka Pelješca, 2. Dubrovnik, 1993.
4. Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad*. Dubrovnik, 1994.
5. Nenad Vekarić,
Pelješki rodovi (A-K). Dubrovnik, 1995.
Pelješki rodovi (L-Ž). Dubrovnik, 1996.
6. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Falsifikat o podrijetlu konavoskih rodova*. Dubrovnik, 1997.
7. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić,
Stanovništvo Konavala, 1. Dubrovnik, 1998.
Stanovništvo Konavala, 2. Dubrovnik 1999.
8. Zdenka Janeković-Römer, *Okvir slobode*. Zagreb-Dubrovnik, 1999.

9. Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović i Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegoa okolica od 17. do 19. stoljeća)*. Zagreb-Dubrovnik, 2000.
10. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Konavoski rodovi (A-G)*. Zagreb-Dubrovnik, 2001.
Konavoski rodovi (H-Pe). Zagreb-Dubrovnik, 2002.
Konavoski rodovi (Pi-Ž). Zagreb-Dubrovnik, 2003.
11. Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*. Zagreb-Dubrovnik, 2004.
12. Stjepan Čosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
13. Vesna Miović, *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici (1546-1808)*. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
14. Antun Jurica i Nenad Vekarić, *Lastovski rodovi*. Zagreb-Dubrovnik, 2006.
15. Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine: Dubrovački vlasteoski klanovi*. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
16. *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, ur. Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
17. Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb-Dubrovnik, 2011.
Vlastela grada Dubrovnika, 2. Vlasteoski rodovi (A-L). Zagreb-Dubrovnik, 2012.
Vlastela grada Dubrovnika, 3. Vlasteoski rodovi (M-Z). Zagreb-Dubrovnik, 2012.
Vlastela grada Dubrovnika, 4. Odabrane biografije (A-D). Zagreb-Dubrovnik, 2013.
Vlastela grada Dubrovnika, 5. Odabrane biografije (E-Pe). Zagreb-Dubrovnik, 2014.
Vlastela grada Dubrovnika, 6. Odabrane biografije (Pi-Z). Zagreb-Dubrovnik, 2015.
Vlastela grada Dubrovnika, 7. Genealogije (A-L). Zagreb-Dubrovnik, 2016.
Vlastela grada Dubrovnika, 8. Genealogije (M-Z). Zagreb-Dubrovnik, 2017.
Vlastela grada Dubrovnika, 9. Osobna imena. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
Vlastela grada Dubrovnika, 10. Kazala. Zagreb-Dubrovnik, 2019.
18. Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti. Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*. Zagreb-Dubrovnik, 2012.
19. Vesna Miović, *Židovke u Dubrovačkoj Republici*. Zagreb-Dubrovnik, 2013.
20. Rina Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa. Napuštena djeca u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2013.

21. Irena Ipšić,
Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I, 1. Zagreb-Dubrovnik, 2013.
Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I, 2. Podgorje. Zagreb-Dubrovnik, 2014.
Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I, 3. Orebić. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
22. Ivana Lazarević, *Vlasteoske kuće u gradu Dubrovniku 1817. godine.* Zagreb-Dubrovnik, 2014.
23. Stjepan Ćosić, *Ideologija rodoslovlja: Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595.* Zagreb-Dubrovnik, 2015.
24. Marinko Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini: Ravno.* Zagreb-Dubrovnik, 2015.
25. Kristina Puljizević, *U ženskim rukama: primalje i porođaj u Dubrovniku (1815-1918).* Zagreb-Dubrovnik, 2016.
26. Jasenka Maslek, *Zemlja i ljudi. Vinogradarstvo poluotoka Pelješca u 19. i 20. stoljeću.* Zagreb-Dubrovnik, 2016.
27. Vesna Miović, *Židovski rodovi u Dubrovniku (1546-1940).* Zagreb-Dubrovnik, 2017.
28. Antun Koncul, *Od mora do mramora: stanovništvo Graca u Hercegovini.* Zagreb-Dubrovnik, 2018.
29. Marija Gjurašić,
Razvoj otoka Mljeta u 19. stoljeću. Govedari i Babino Polje prema katastru Franje I,
sv. 1. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
Razvoj otoka Mljeta u 19. stoljeću. Govedari i Babino Polje prema katastru Franje I,
sv. 2. Zagreb-Dubrovnik, 2019.
30. Rina Kralj-Brassard, *Dubrovačko nahodište i njegovi štćenici (1818-1908).* Zagreb-Dubrovnik, 2020.

Pretisci

1. Juraj Mulih, *Abeczevica* (Zagreb, 1746), ur. Ivica Martinović. Dubrovnik, 1997.

Studies in the History of Dubrovnik

1. Vesna Miović, *The Jewish Ghetto in the Dubrovnik Republic (1546-1808).* Zagreb-Dubrovnik, 2005.
2. Nikica Talan, *Antónia Pusich. Vida e obra.* Zagreb-Dubrovnik, 2006.
3. Bariša Krekić, *Unequal Rivals: Essays on Relations Between Dubrovnik and Venice in the Thirteenth and Fourteenth Centuries.* Zagreb-Dubrovnik, 2007.

4. Bruno Šišić, *Dubrovnik Renaissance Gardens: Genesis and Design Characteristics*. Zagreb-Dubrovnik, 2008.
5. Zdenka Janeković Römer, *The Frame of Freedom: The Nobility of Dubrovnik Between the Middle Ages and Humanism*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
6. Nenad Vekarić, *The Nobility of Dubrovnik: Roots, Structure and Development*. Zagreb-Dubrovnik, 2019.

**ANALI ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI
HAZU U DUBROVNIKU**

Naputak za autore

- 1) Rukopis se dostavlja uredništvu u programu MS Word putem e-maila (nella.lonza@gmail.com).
- 2) Ako rukopis sadrži priloge (slike, tablice, grafikone), molimo da se predaju u posebnim datotekama, a u tekstu naznači mjesto gdje prilog treba uvrstiti.
- 3) Tekstu se prilažu: a) kraći sažetak (5-10 redaka), koji se tiska uvodno na hrvatskom jeziku, b) dulji sažetak (do 25 redaka), koji se tiska na engleskome (*summary*), c) do 10 ključnih riječi. Uredništvo će se pobrinuti za prijevod sažetka i ključnih riječi.
- 4) Molimo autore da naznače osobne podatke koji se objavljuju na prvoj stranici rada.

Primjer:

Petar Perić, znanstveni suradnik Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: pero.peric@du.t-com.hr.

- 5) Molimo autore da koriste upute za citiranje (<https://hrcak.srce.hr/anali-dubrovnik>).
- 6) Etički postupnik dostupan je na: <https://hrcak.srce.hr/anali-dubrovnik>.

Adresa uredništva:

Zavod za povijesne znanosti HAZU,
20000 Dubrovnik, Lapadska obala 6.

Web: <http://www.zavoddbk.org>

E-mail: nella.lonza@gmail.com

Etički postupnik nalazi se na:

<http://www.zavoddbk.org/wp-content/uploads/2015/12/Eticki-postupnik-za-urednike-2.pdf>

Nakladnik: HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI. Za nakladnika: akademik DARIO VRETENAR. Likovna oprema omota: DRAŽEN TONČIĆ. Prevoditelj: VESNA BAĆE. Lektor: KATICA VIDOJEVIĆ. Korektura: RINA KRALJ-BRASSARD i IVANA LAZAREVIĆ. UDK: Znanstvena knjižnica, Dubrovnik. Urednik na portalu Hrčak: ACO ZRNIĆ. Grafička priprema: BORIS JOVIĆ, Diversa Dubrovnik. Tisak: Tiskara Zelina d.d., Zagreb, studeni 2020. Naklada: 300 primjeraka.